

Kli
4012

ÉRTEKEZÉSEK
A M. KIR. HORTHY MIKLÓS TUDOMÁNYEGYETEM
FÖLDRAJZI INTÉZETÉBŐL.

2. (32.)

HÓDMEZŐVÁSÁRHELY

GAZDASÁG-FÖLDRAJZA

Írta:

KÖRTVÉLYESSY LÁSZLÓ

XB 67307

S Z E G E D, 1942.

ABLAKA GYÖRGY KÖNYVNYOMDAJA SZEGED

HÓDMEZŐVÁSÁRHELY

GAZDASÁG-FÖLDRAJZA

Írta:
KÖRTVÉLYESSY LÁSZLÓ

S Z E G E D, 1942.
ABLAKA GYÖRGY KÖNYVNYOMDAJA SZEGED

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000606426

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM

Magyar Irodalomtörténeti Intézetek Könyvtára

Lelt. napló: *VI. a* Lsz.: *4012*

..... csoport: szám.

Bevezetés.

A táj kiterjedése, határa, vonzásköre.

Hódmezővásárhely határa a Tisza—Maros szögletében az egykori hármastó partján (Hód, Csúcs, Hattyas) terül el, lapos sík helyen. Közigazgatási határa az idők folyamán sokszor változott. A város határával együtt a környékben lévő falvak török korabeli elpusztulása után rohamosan növekedett. A környező vidék lakóit és területét magába olvasztotta. Így alakult ki azután ez az óriási határú mezőváros. A mai határ 132.255 k. hold, ami 761 négyzetkilométernek felel meg; elipszis alakú, hossza 45 km., szélessége 30 km., természetes határa csak nyugaton van: a Tisza. Északon Mindszent, Derekegyháza, Mágocs; északkeleten Orosháza, Földvár; délkeleten Szőlős, Sámson; délen Makó, Földeák, Lele, Sövényháza határolja. A város közigazgatásilag az előző századokban Csanád, ma Csongrád vármegyéhez tartozik. 1873-ban az önálló városok sorába emelték, törvényhatósági joggal ruházták fel.

A város gazdasági vonzásköre igen kicsi; határát nem igen szárnyalja túl. Még fokozottabb mértékben volt így a korábbi századokban. Ennek magyarázatát a következőkben adhatjuk meg: a Tisza szabályozása előtt a határ csak északkeleten volt nyitott, a többi részen tavak, erők, fokok, semlyék zárták el a környező vidéktől; az egész határ a vízország képét mutatta. A Tisza szabályozása után a kép megváltozott, lecsapolták a vizet, kiszáradtak a tavak, erők; szabaddá vált az út minden oldalon, de akkor már késő volt, a város a főbb útvonalakból kiesett, mellékvonal maradt mindég. Így kereskedelme, ipara nem nőhetett ki magát, de ki-fejlődött az, amire a földrajzi adottság rendelte: a mezőgazdasága. A mezőgazdaság az, ami rányomja bélyegét a város

jellegére, a foglalkozások minden ágára. A Tisza szabályozása előtt a gazdasági élet a vízi gazdálkodás képét mutatta; a mai szabályozás utáni állapot teljes mértékben más, ez a száraz Vásárhely képe, ahol a mezőgazdaság uralkodik. Tárgyalásom során igyekszem ezt a két gazdasági képet egymással szembeállítva vizsgálni, hogy ezáltal is láthassuk azt, hogy a földrajzi adottság mennyire befolyásolja egy vidék gazdasági kifejlődését, továbbá vizsgálhatjuk az ember nagy tájalkító képességét.

A táj felosztása.

A határt gazdasági szempontból négy egységre lehet osztani, melyek koncentrikusan veszik körül a várost, mint magot.

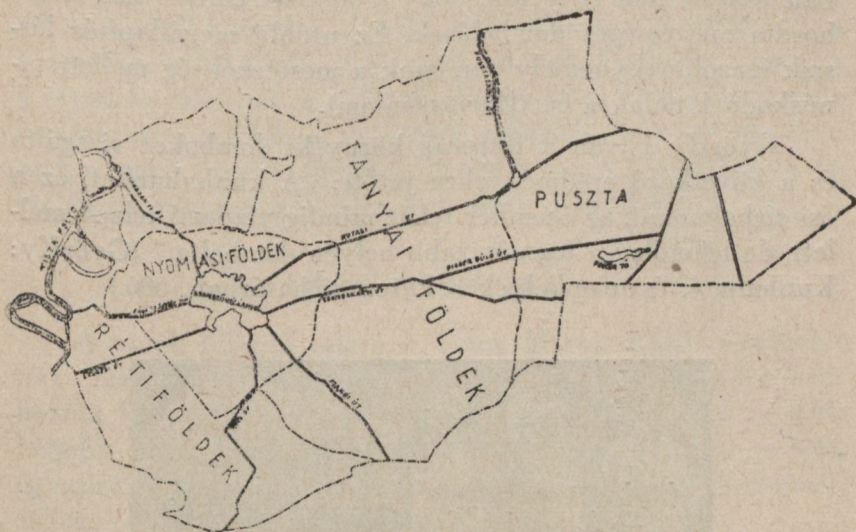
1. A nyomási földek. Közvetlen a város környékén terülnek el. Egészen a legújabb időkig legelőnek használták, ide hajtották ki a városiak a fejős és az igás jószágokat. Ma már mindenütt feltörték és a legjobb termőföldek közé tartozik. A nyomási földet a városhoz való közelsége miatt a gazda a városból is tudja művelni, ezért itt olyan sűrű tanyatelepülés, mint a következő övezetben, nem fejlődött ki.

2. Tanyai földek. A földesurak által adományozott jobbagytelkek voltak, ezeken, mivel a várostól elég távol esnek, mindenütt tanyák épültek. Elszórva itt is vannak legelők, azonban a művelés alatt álló szántóföldek vannak túlsúlyban.

3. Pusztai földek. A tanyai földeken kívül eső részek tartoznak ide. A város szomszédságában lévő régi községek határaiból alakult ez ki. A gulya, ménes és más csorda legelője volt ez, ahol esztendőnkön át legeltették a gondjaikra bízott marhákat a rideg vagy szilaj pásztorok. 1850-ben a nyomási és pusztai földeket a föld- és háztulajdonosok között kiosztották, ezután indult meg a pusztai földek művelése és tanyákkal való benépesítése.

4. Réti földek. A város és a Tisza közé eső terület tartozik ide. Ennek a résznek teljesen elütrő képe volt az előző tájaktól. A Tisza szabályozása előtt, mint majd később látjuk, vízország volt, ez nyomta rá a bélyegét az élőlényekre, az életmódra és a föld használatára stb. A partosabb részt kaszálónak használták, csak kis foltok voltak azok, amelye-

ket művelés alá fogtak. Főterménye ennek a vidéknek nád, sás, fű és hal volt. A Tisza szabályozásával kiszáradtak az itt lévő erek, tavak és a réti földek is beolvadtak a tanyai földek egyhangúságába.

1. ábra: A határ felosztása.

II. József császár korabeli térképét vizsgálva, láthatjuk, hogy ezek a tájegységek éles vonallal különülnek el egymástól. A nyomási földek ebben az időben legelők voltak. A tanyai földek sűrűn tele vannak szórva tanyákkal és kútakkal. A réti földek helyén mocsarat, nádist találunk kisebb szigetekkel megszakítva. A térkép színjelzéssel is élesen elkülöníti egymástól ezt a négy területet. Ma már ezek a tájegységek nem különülnek el egymástól élesen; símán átmenet nélkül olvadnak egymásba. Éppen ezért ez a beosztást nem mint különböző földrajzi tájegységeket kell tekintenünk, hanem mint mezőgazdasági felhasználhatóság szerinti osztályozást.

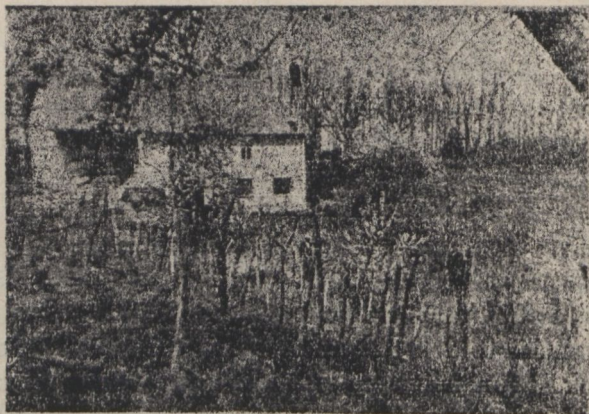
Domborzat.

A Tisza nyugatra húzódásával símára gyalulta a vidéket. A felszín nagyjából a Tisza felé lejt, ennek a jelentőségét a vízrajzzal kapcsolatban fogom kidomborítani. Legmagasabban fekszik a pusztá. A vidék átlagban 80.5 m-re

van a tenger színe felett a legnagyobb és a legkisebb magasság közti különbség 20 m.

A határban lévő dombok, Szabó József geológus véleménye szerint természetes képződmények, elfogadhatóbb azonban Kerner ama felfogása, hogy a dombok emberi kéz összehordta mesterséges dombolások. Ez utóbbi megállapítás látszik igazolni egynémely dombnak a mesterkéeltség mellett tanúszkodó külalakja is. (Hármashalom).

Györffy István a Karczag környéki dombokat vizsgálta és a következő eredményekre jutott: „A kunhalmokat, ezen ősi sírhalmokat, az ősember tehát mindig vízparti telepe mellett, de lehetőleg a legszárazabb helyen dombolta.“ (Györffy: Kunhalmok és telephelyek a karczagi határban. 600.)

2. ábra: Kishomoki szőlőskert présházzal.

A dombok eredetét a földrajzi viszonyok ismerete és a fent vázoltak alapján tehát a következőképen magyarázhatjuk. Erek, folyók, tavak közül kiálló magaslatok igen alkalmasak voltak az emberi letelepedésre a legrégibb időktől kezdve. Így a szállásra alkalmas helyek hosszú évezredek alatt lapos dombok képében emelkedtek ki a környező vizegyűjtő vidékből. Ezeken azután az emberi kéz kisebb halmokat emelt különböző kultuszok és más egyéb gyakorlati célok érdekében. A dombok nagy részében a régészeti kutatás ki is mutatta az emberi település nyomait. Ahol ezt eddig nem sikerült kimutatni az viszont nem zárja ki — az idő

viszontagságaitól vagy egyéb erőművi külhatásoktól elpusztított — településeket.

Kishomok és Szőlőhalom homokdombokat, mint parti dűnéket foghatjuk fel. (Gál Z. Tisza szabályozásával stb. 3.). Ezek a Hód tó partján a várossal szemben foglalnak helyet, ott ahol a Hód tóból a Tiszába siető víznek legkisebb volt a sodra, így a Hód tóba ömlő erek, folyók hordalékai ezeken a részeken rakodtak le. A hordalék homokot kisvízálláskor az északnyugati szelek a mederből kifújták. Így jöttek létre ezek a parti dűnék. Ennek a résznek ma a homokbánya és szőlőtermelés szempontjából van nagy jelentősége.

Felszíni talajviszonyok.

A vidék felszíni talaja a Tisza, Maros, Kőrös áradásainak eredménye. Ezeknek a folyóknak az iszaplerakódásai hozták létre azt a kitűnő termőtalajt, amelyen most hazánk legjobb búzája terem. Természetszerűleg a mezősegi száraz éghajlat is hozzájárult a termőtalaj mai képének kialakulásához.

A felszíni talaj igen változatos és tarka képet tár elénk, ugyanis a sok folyó és ér különböző vidékről igen különböző anyagot hordott össze a határban. A termőtalaj általában véve lúgos vagy semleges kémhatású. (Treitz Péter: Csonka-magyarország talajtérképe.)

Legnagyobb területet foglal el a vályogos talaj, a csernozom. Ez sötétbarna, majdnem fekete, szemcsés szerkezetű réteg, kb. 6% humuszt tartalmaz, vastagsága 30 cm és 2 m között ingadozik, általában véve 1 m. Az altalaja prizmásan rögzös szerkezetű sárgaföld (löss). Mind a feltalaj, mind az altalaj meszes. Kiterjedésben utánna a világosabb színű réti agyagos talaj következik, amelynek altalaja tavi márga. Ennek a talajféleségnek a csernozom jellege még nem alakult ki teljesen, a humuszos szint vékonyabb és a humusztartalom is kevesebb. Tulajdonképpen fiatal csernozom tulajnak tekinthető. Elég nagy területet foglal el a szikes agyagos talaj, ennek pedig sziksós sárgaföld az altalaja. A Tisza partján vékony csíkban húzódik végig az öntési talaj.

Ezek a talajféleségek a tiszta szikes agyagos talaj kivételével kitűnő termőföldek. Laza szerkezetüknél fogva könny-

nyen művelhetők, mély rétegűek és bőven tartalmaznak tápanyagot. Ezért kevés trágyázással is jó termést adnak. A szikkel keveredett föld már nehezebben művelhető, szeszélyes, de az acélos piros, sok sikért tartalmazó búza ezen terem.

A téglakészítés szempontjából a felső 4—5 m-es szint jön tekintetbe. A felső kb. 30 cm vastagságú fekete humuszos réteget lefejtik, az alatta következő vad fekete föld már felhasználható, ugyanis ezt keverik a következő zsíros sárga agyagos réteghez, így repedésmentes, kongó téglát égethetnek. Ha a vad fekete földben szik-ér vonulna végig, azt előbb homokkal lazává kell tenni, mert máskülönben nem tudnák vízzel feláztatni.

Éghajlat.

Az éghajlatot a földrajzi adottságok befolyásolják. Ez a vidék az Alföld délkeleti részén terül el, így inkább a kontinentális, mint az óceáni hatás érvényesül itt. Dr. Réthly Magyarország Köppen-rendszerű térképén ezt a tájékot az ország legmelegebb és legszárazabb részéhez sorozza.

A széljárás, a csapadékeloszlás és a hőmérséklet adataiból igen fontos következményeket vonhatunk le. Tulajdonképpen ezek kedvező összehatásai fejlesztették ki a jelenlegi szerencsés gazdasági életet és ezek az összetevők szolgálnak alapjául a gazdasági élet további fejlődésének is.

A széljárás ezen a vidéken elég gyakori. Évente alig 80—90 nap mondható igazán szélcsendesnek. Leggyakoribb az ÉNy szél, ehhez alkalmazkodnak a fák lombkoronái, nemkülönben a gazda is, mikor szérűskertjében a kazlakat hossz-tengelyükkel lehetőleg ÉNy—DK irányban helyezi el.

Az alábbi táblázatban az utóbbi évek átlagában mutató szélirányokat tüntetem fel. (M. Kir. Mezőgazdasági Szakiskola mérései.)

	É	ÉK	K	DK	D	DNy	Ny	ÉNy	Össz.
Tél	19	11	4	5	5	6	10	12	72
Tavaszi	17	7	4	3	2	14	22	21	90
Nyár	12	4	5	5	3	10	12	39	90
Ősz	5	3	3	4	2	2	4	12	35
Összesen	53	25	16	17	12	32	48	84	287

Természetesen ez csak egy pillanatkép a határ szélviszonyáról, de elég ahhoz, hogy következtetést vonjunk le belőle. Télen az uralkodó É-i és ÉK-i szél az Orosz pusztáról tör be hozzánk, tavasszal az ÉNy-i és Ny-i szél az Atlanti Óceán párás levegőjét hozza fölénk. A nyári szeles napok nagy száma a földművelést igen hátrányosan befolyásolja.

Az alföldi hatás a csapadék viszonyokban is erősen viszatükröződik. Az utolsó félszázad évi csapadék eloszlása 290 és 685 mm között mozgott. A csapadék mennyiségének havi középértéke a következő képet mutatja: (1901—1930. Dr. Réthly Antal és Bacsó Nándor: Időjárás éghajlat és Magyarország éghajlata. 1938.)

Hónap	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Összesen
mm.	28	32	34	53	57	66	50	45	47	44	39	46	541

A maximum júniusra a minimum januárra esik. A csapadék elosztásáról akkor kapunk tiszta képet, ha ismerjük a csapadékos napok számát. Az alábbi táblázat a csapadékos napok számát havi középértékekben 1918—1938-ig terjedő időközben tünteti fel. (M. K. Mezőgazdasági Szakiskola mérései.)

Hónap	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.
Nap	8	8.2	10.1	10.0	10	10	6.5	7.5	6.5	10	11.2	10

Ezekből az adatokból láthatjuk, hogy a csapadék mennyisége és a csapadékos napok száma elegendő volna a mezőgazdasági termények beérlelésére. Azonban ezek az eredmények igen rendszertelen eloszlású csapadékból tevődnek össze. Ősszel és tavasszal a csapadék eloszlása egyes napok figyelembevételével egyenletes; ellenben nyáron a zivataros esők alakjában lehulló mennyiségileg elégséges csapadék eloszlása annyira szélsőséges, hogy a 40—50 napos száraz, csapadékmentes időszak sem ritka. Az esetleg lehulló néhány mm csapadékot a nap gyorsan elpárologtatja. Így állnak elő azután a nyári rekkenő melegek, melyek a nyáron érő gabonafélékben és gyümölcsösökben nagy kárt okoznak. Ha az

aszály a sok nedvet kívánó termény beérése előtt lép fel, felbecsülhetetlen pusztítást visz végbe a mezőgazdaságban. Innen van az, hogy a vizek szabályozása után a már nagyon időszerűvé vált öntözés problémája vetődött a felszínre. A csapadék november második felétől március első feléig rendszerint hó alakjában hull le, azonban előfordulhat az is, hogy a hótakaró teljesen elmarad, ilyenkor a tartós őszi esők végtelen „vendégmarasztaló” sártengerré változtatják az egész határt.

Gazdasági szempontból, de különösen a búza szempontjából fontos a csapadék tenyészévszakos eloszlása. Lásuk ezt az alábbi táblázatban. (Réthly—Bacsó: Időjárás, éghajlat és M. égh.) Szeged és országos közép.

	Téli csapadék X—IV. hó 7 hó.	Nyárelő V—VI. hó 2 hó.	Nyár VII—X. hó 3 hó	Év
Szeged	263 mm. 51%	123 mm. 23%	136 mm. 26%	533 mm.
Orsz. közép	49.1%	21.4%	29.3%	

A levegő hőmérsékletének évi középértéke az utóbbi félszázad alatt 8—12 C között mozgott. A havi középértékeket véve figyelembe, a maximum júliusra, a minimum januárra esik. A havi középérték (mintegy 2 m. magasságban 1901—1930-ig) a következő képet mutatja: (Réthly—Bacsó: e. i. m.)

Hónap	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Évi
C.:	1.0	0.3	3.1	11.1	16.8	19.9	22.0	21.3	17.3	11.4	4.7	0.9	10.9

Az éghajlatot taglaló tárgyalásunkban elengedhetetlen végül, hogy a részleteiben ismertetett éghajlatot kitevő tényezőket — (így széljárás-, csapadék-eloszlása; levegő hőmérséklete stb.) — egymás mellé állítva közös szemlélet tárgyává ne tegyük, amely vizsgálat alkalmazásával könnyen fellelhető az a mindegyik összetevőn sajátos és karakterisztikusan végighúzódnó közös jelleg — a szélsőség, amely különösen az életérés idejében (július, augusztus) veszélyezteti a gazdák fáradozását. Minden gazdának le kell ebből vonni a tanúságot, ha teljesen nem is lehet, de némileg függetleníteni kell magát a természet szeszélyétől. Ezt közgaz-

daságunk két irányba haladva akarja elérni: alkalmazhatóbb fajok kitenyésztésével és csatornázással.

Az előzőekben általános képet kaptunk Vásárhely éghajlatáról most a közelmúlt évek (1939—1940) rendkívüli időjárásáról emlékezem meg. Az bizonyos, hogy ezt általános vagy jellemző eseménynek nem mondhatjuk, de gazdasági szempontból igen nagy kihatása volt, éppen ezért röviden foglalkozom ezzel. Talán nem lesz érdektelen ha a rendkívüli időjárás okaira is néhány szóval rámutatok.

Különösen az 1939—40. év tele érdekel bennünket közelebbről. A városi életet a hatalmas hótorlaszokkal együttjáró hideg komolyan korlátozta, az országúti forgalom, így a közlekedés, szállítás stb. érezhető akadályokba ütközött. Nézzük most szorosabb gazdasági szempontból, hogy mit jelentett ez a rendkívüli tél. Különösen a gyümölcsfák érezték ezt meg. Legtöbb gyümölcsfa termő-, valamint levélrügye nem bírta ki a nagy hideget. Hozzájárult ehhez, hogy a mező állatait a hideg beűzte a tanyák közé, ahol a nyulak bizony jelentékeny károkat okoztak a fák megrágásával. Sok fa kipusztult, továbbá a mélyen lehatoló fagy miatt is, valamint azért, mert a nappali felmelegedést erős éjszakai fagy követte, így a nagy talajmozgás a hajszálgyökereket elszaggatta. A hosszú hideg tél után a tavasz sem hozott semmi reménységet. A hóolvadás következtében határunkra zúduló belvizek hihetetlen károkat okoztak. Az amúgy is jó hónappal eltolódott tavaszi munkálatokat a belvizek akadályozták és sok helyen lehetetlenné tették. Az 1940/41. tél már nem volt olyan hosszú és kegyetlen, mint az előző évi, de az olvadás után következő belvizek a már amúgy is erősen átnedvesedett talaj miatt az előző évinél is nagyobb károkat okoztak. Nagyon sok tanyai és városi épület dőlt össze ismét és nagyon sok összeomlással fenyeget, ha idejében nem segítenek rajta. Talán ellentmondásnak tűnik, ha a belvizek nagy pusztításával kapcsolatban az öntöző csatornák kiépítésének fontosságáról megemlékezem. Szeremlei a Tisza szabályozása előtti időkből is azt jegyzi fel, hogy „a csapadék szülte belvizek a város bel- és külterületét minden időben csaknem olyan veszéllyel fenyegették, mint a Tisza hullámai.” A belvizek elleni védekezés érdekében ásták meg a száraz-éri, hódtaivi és réti csatornákat. Ezek a csatornák eleget tettek eddig a hivatásuknak, de a rend-

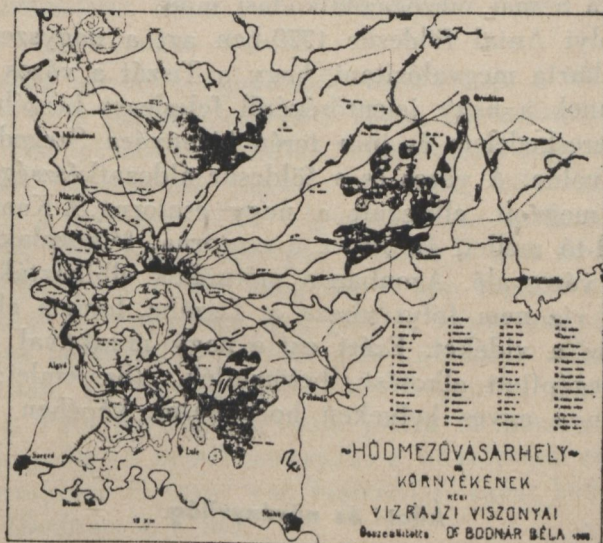
kívüli időknek már nem tudtak megfelelni. Az öntöző csatornarendszer, melyről később fogok részletesebben beszélni, nagyságánál és kiterjedtebb hálózatánál fogva szükség esetén igen nagymennyiségű vizet tudnak majd levezetni vagy szükség esetén, szárazsággkor azt a földekre visszavezetni. Ugyanis a sokévi tapasztalat azt mutatja, hogy nem a víz, hanem inkább a száraz időjárás jellemző erre a vidékre. Erre kell tehát berendezkedni, de úgy, hogy szükség esetén a nagy szélsőségeket is le tudjuk küzdeni. A következőkben is mindég ez az elv vezet és következetesen a száraz Vásárhelyről beszélek. Az ilyen rendkívüli esztendőket csak szabályterősítő kivételnek tekintem.

Mostmár nézzük meg, mi is az oka ennek a rendkívüli időjárásnak. Tudjuk, hogy a mérsékelt égövben az időjárás a ciklonok és anticiklonok szeszélyes játékaiknak van kitéve. Szabályszerűségeket itt felállítani nem lehet. Az előbb említett két rendkívüli telet a nagyon hideg északi eredetű légtömegek beözönlésével magyarázhatjuk és az itt lévő hótakaró a páraszegény hideg légtömeget még tovább hűtötte. Az ok és okozati kapcsolatokat tovább vezetve, felvetődik a kérdés mi idézte elő a hideg levegő betörését, vagy általában véve mi idézte elő a rendkívüli időjárást? Az ezzel foglalkozó szakemberek egyhangú véleménye az, hogy ezek a rendkívüli időjárási kilengések a napfoltok váltakozásával egyeznek meg, tehát azok egyenes folyamányai. A napfoltok 11 éves szakaszosságot mutatnak, ennek megfelelően a rendkívüli időjárás is ezt a 11 éves szakaszosságot mutatja. (1929—1940). De mivel ez a 11 éves szakaszosság nem törvény, hanem kisebb-nagyobb eltolódások lehetségesek, így nem lehet előre megjósolni a rendkívüli időjárást sem.

Vízrajz.

Ez a terület, a Tisza—Maros köz, vizekben mindenkör igen gazdag volt, valóságos vízivilág fejlődött itt ki. Ugyanis ez a vidék a Tisza árterületének legalacsonyabban fekvő része, ahol nemcsak a Tisza, hanem a Kőrös és a Maros víze feleslege is összegyűlt és ahonnan az árvíz csak lassan vonult vissza. Így alakult ki az a gazdag vízivilág, amelynek nagy jelentősége volt mind az emberiség megtelepülésre, mind a gazdasági élet kialakulására.

A határ vízrajzi szempontból önmagában egészet képezett. Vízrajzi központ a Hód-tava volt; ez gyűjtötte össze a határ vizeit erek segítségével, máskor táplálta azokat a fokokon keresztül. Maga a Hód tava a Tiszával volt közvetlen kapcsolatban. Északnyugatról a pusztai vizek a rétre (a város és a Tisza közötti rész) húzódtak. Északkeleten a Kórogy, keleten és délen a Száraz ér gyűjtötte össze a vizeket. Maga a Tisza áradásai alkalmával az alacsonyabb helyeken kilépve megtöltötte a lapos helyeket, ezáltal leggazdagabb volt vizekben a rét. Ezt a vidéket, mint sűrű háló borították erek, fokok és kisebb, nagyobb tavak. Az erek közül némelyik oly nagy és bővízü volt, hogy a dunai szálítóhajók is feljöhettek rajtuk a város alá (Bodnár: Hmv. és környékének vízrajza. 21.)

3. ábra. Határ képe a Tisza szabályozása előtt.

II. József császár korabeli térkép tanulsága szerint a Tisza 190 m. széles (a mostani szélessége a körtvélyesi gát-őrháznál 150 m.). Kiáradásai alkalmával az alacsonyabb helyeken kilépve az egész vidéket két óra járásnyira elöntötte. Ezáltal augusztus közepéig tartó mocsárvilág tartott életben, amely a rengeteg nádas miatt sehol sem volt járható. A mocsarak legnagyobb része kiszáradt nyár végére, kivételt képezett a Hármass tó (Hód, Hattyas, Csúcs) és a Ko-

páncsi tó. Ez utóbbi ugyan augusztus végefelé kiszáradt, de feneke a nagy mocsár miatt mindég járhatatlan volt. Nagyobb esőzések alkalmával, a város mély fekvése miatt érzékeny károkat okoztak és a vizek gyarapításához nagyban hozzájárultak, a belvizek.

Általában kimondhatjuk, hogy ez a vidék tengernyi vizek, nádasok, mocsarak hazája volt. Ezt a képet hihetetlen hamar, szinte egy csapásra változtatta meg a Tisza szabályozása. Ezáltal a vidék a másik végletbe esett, nem látjuk többé az előbb leírt vízországot, hanem szárazsággal, aszályal sújtott föld tárul elénk. Elénk tárul a város mai képe: a száraz, vízben szűkölködő Vásárhely. Természetesen ezzel kapcsolatban a gazdálkodás módja is hirtelen igen nagy változást mutatott. Az eddigi vízi gazdálkodási módot felváltotta a mai mezőgazdálkodási mód.

Károlyi Antal földesúr 1779-ben azt a nagyszerű gondolatot akarta megvalósítani, hogy a Tiszát a város alá vezesse. Ennek a nagy jelentőségéről felesleges beszélnem, a várost kereskedelem és ipar terén bizonyára Szeged mellé állította volna. A város és a földesúr áldozatkészsége és jóakarata megvolt, elkészült a nagy csatorna. A Kendertó-ér és a Hód-tó mellett futott ez a csatorna, félköralakban beívelve a város alá. Azonban a mérnökök elhibázták a dolgukat, a víz nem folyt vissza a Tiszába, hanem előntéssel fenyegette a vidéket. Ezért ezt a nagy munkával és költséggel megépített alkotást betömették. (Szeremlei: I. 83.) Maradványa egyes helyeken horpadások képében ma is látható.

Állat- és növényvilág.

A Tisza szabályozása előtt hatalmas vízország volt a határ. A táj adottságai folytán itt a természet a növény- és állatvilágból ezer és ezer féle változatot, legbujább tenyészetet termelt ki.

A határban lévő tavakat és ereket halak és madarak nagy serege népesítette be. A Tisza halbősége már az ókorban is legendás híré volt, ehhez járult még a kiöntési területek gazdag halállománya. A hal minden időben a lakosság fő tápláléka közé tartozott. Oly bőséges volt a halállomány, hogy a lakosság a kisebb halakat sertései hízlalására használta fel. (Szeremlei: I. 151.)

Vízimadarak tenyészetére is a lehető legalkalmasabb volt a vidék. Nagy elterjedtségükre mutatnak egyes elnevezések, mint Bibic-hát, Hattyas-tó, Lúd-vár, Darvas-hát, Sas-ér, stb. A mocsaras réteken rendes fészkelő volt a pelikán, az énekes és néma hattyú, a fekete gólya, a gulipán és a gólyatöcs. (Bodnár: Hmv. ref. gimn. term. múz. tört.) Ezek a madarak ma már egyáltalán nem, vagy csak ritkaság számban jelennek meg a határban.

Nemcsak a vízi, hanem a szárazföldi állatok megélhetésére is igen alkalmas volt a táj gazdag rétje, legelője. Az ásátások szarvasaggancsot, ló, juh, kecskecsontokat hoztak napvilágra. Itt említem meg a határ különleges állatát, a már kiveszőfélben lévő földi kutyát.

Ragadozó mezei vadak is nagy számban voltak, így farkasok (Farkas-hát), rókák, stb. Ezek a kinn legelő csordákban néha nagy károkat okoztak.

A gazdag növényvilágból különösen fontos a fű, a nád, a gyékény és a partot szegélyező fűzfa. Az embermagasságú füvet igen sokszor nem tudták felhasználni, hogy a következő évben használható legelőt kapjanak, ezért kénytelenek voltak a kiszáradt rétet felgyújtani. Az építkezésnél és a tüzelésnél igen fontos szerepet játszott a nád és a gyékény. A sulyom és a földi mogyoró a nép táplálékául szolgált. A határ növényvilága igen gazdag képet mutat fajokban és ezen belül változatokban. Ezt különösen akkor látjuk világosan, ha összehasonlításokat végzünk. Pl.: határunkban a Pelyvásvirágúak családjának 58 nemét, közép-európában pedig 68 nemét ismerjük; a hüvelyesek családjának határunkban 33 neme van képviselve, egész hazánkban pedig 40. (Bodnár: e. i. m.)

Nagyobb erdőségeket csak a legrégebbi korokban tételezhetünk fel. Ezt a feltevést a szarvasaggancs és a hód leletek erősítik meg. Azonban a XVIII. században már csak fűzerdők vannak a határban. A fák meghonosítása a XIX. századig igen lassan haladt, ugyanis a lakosság igen nehezen ismerte fel a fásítás nagy fontosságát. Érthető, mert közvetlenül nem volt a fásításra úgy ráítalva, mint a homokon lakó népek.

II.

Vízi gazdálkodás kora.

Az ősember megjelenése a vásárhelyi határban.

A határ történetét nemcsak addig tudjuk pontosan követni, ameddig az írásos emlékek vezetnek bennünket, hanem messze az emberiség hajnalkoráig; egészen az újabb kőkorig (neolitikum). Vásárhely határa abban a szerencsés helyzetben van, — nem sok hely dicsekedhet ezzel —, hogy a föld mélyében lévő néma emlékek nagyrészt a kutató tudósok a felszínre hozták. Így az ő munkájuknak köszönhetjük azt, hogy ismerjük a vidék népének a kulturáját, a szokását, a foglalkozását stb., a legrégibb kortól kezdve.

Tudjuk azt, hogy a primitív ember a víz partján telepedett le, itt találta meg a mindennapi szükségletét. A vízből kiemelkedő sziget nyújtott neki védelmet az ellenség, a vadállat és a víz ellen továbbá a szigetet körülvevő víz szolgáltatta az élelmet az italt és út gyanánt is szolgált.

Ismerve a határ Tisza szabályozása előtti függőleges tagoltságát, nem csodálkozhatunk azon, hogy a kőkortól kezdve találunk itt emberi települést és közben sem volt egy kor sem, amely ne hagyott volna maga után több kevesebb emléket.

Agyagtárgyak, csontvázak, kőbalták, stb. elmondják, hogy itt a kőkorszak embere már primitív földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkozott. A fő élelemforrását azonban a halászat és a vadászat fedezte. Edényeit, csonteszközeit, ruházatát maga készítette és a szomszéd vidék lakóival kisméretű cserekereskedelmet bonyolított le. Egyszerű kis cölöpnélküli sárgunyhóban lakott, edényeit díszítette, festette.

A napfényre kerülő leletekből azonban nemcsak az itt élő nép életmódjáról, hanem a táj képéről is világos képet kapunk. A kiemelkedő földhátakat tölgy- és szilfaerdők borították. Az ősember ezekben az erdőkben szarvasokra, őzekre, vaddisznókra vadászott, szarvasagancsból készült szigonnyal pedig a halban gazdag vizekben halászott. Az árvízről nem veszélyeztetett földhátakon búzát termelt, amelyet finom szikes folyóparti iszapból készített hatalmas agyagedénybe raktározott föl, majd távoli vidékről hozott

őrlőkövek között liszté őrölte azt. (Neolitikum: Tiszai-kultúra.)

Tovább menve a réz-, bronz-, vas-korszakban láthatjuk azt, hogy a fémek használatával nemcsak a kultúra emelkedett, hanem az igények is, ami azután nagyobb méretű forgalmat, kereskedelmet és ipart hozott maga után. A leletek arra engednek következtetni, hogy a fémtárgyak kész állapotban, a kereskedelem útján kerültek ide, ugyanis öntőmintákat eddig még nem találtak. Eljutunk a leletek segítségével a római császárság koráig. Római hódítás erre a területre nem terjedt ki, ebből a korból a jazigok emlékei maradtak meg. A hunok és a germánok nem sok emléket hagytak maguk után ezen a vidéken, míg a gepida sírokból ékszereket, borostyángyöngyöket, csiszolt almandint, stb. találtak. E nem honi eredetű és készítésű leletek élénk cserekereskedelemre engednek következtetni.

Henfoglalástól a Tisza szabályozásáig.

Ezt a vidéket 1029-be csatolta az ország területéhez Szent István unokaöccse, Csanád vezér; azelőtt Ahtum törzsfő birtokához tartozott. Gellért püspök felismerte a határ gazdagságát és kieszközölte a királynál, hogy a hal és a gyümölcs hetedrészét az egyház kaphassa. II. Géza királyunk a bencéseknek adományozta a határban lévő nagykiterjedésű halastavakat. Az idevonatkozó oklevélből kitűnik az is, hogy itt csak ritkán elszórva vannak telepek. A bencések nevelő hatása alatt azután lassanként levetkőzte a vidék lakossága a pogány és nomád szokásokat; a keresztény hittal együtt a nagyobb méretű földművelés is megindul. valamint a házi ipar is kezd megerősödni. Béla 1138-ban a dömösi barátoknak juttatja a határt. Ezen oklevél tanúsága szerint ekkor már sűrűbben vannak a falvak, nagyobb a népsűrűség. A telkes jobbágyok a halakon és állatokon kívül már gabonával is adóznak. Sőt már szőlőtermelők és iparosok is vannak. 1230-ból származó oklevél Hódot és Kopáncsot, határunk két falvát Csák Miklósnak adja, az ő végrendeletéből azt vehetjük ki, hogy Hód igen értékes birtok. A népesség azonban ekkor még igen gyér volt. ezért telepítették királvaink erre a vidékre a kunokat, akik vad sátrakban lakó, szilaj, keleti nép lévén, a már polgári kötelék-

ben lévő lakosságot természetes fejlődésében nagyon kedvezőtlenül érintette. A nagy veszedelem azonban ezután következett a tatárok pusztításával. Ezek a határ számos falvát lerombolták. A király a tatárdúlás után ismét visszatelepíti ide a kunokat. 1266-ból kelt oklevél tanúsága szerint Csák nemzetség egyik leszármazottja ezt a vidéket a »boldogasszony szigetén lakó apácáknak« adományozza. Ebből az adománylevélből azt olvashatjuk ki, hogy itt művelés alatt álló föld értéket nem képviselt. A dús legelő és halban gazdag víz volt az érték. Tehát a vidék a tatárdúlással és a kunok betelepítésével kultúra tekintetében visszasüllyedt néhány száz esztendővel. A lázadó kunok itt a Hód-tó partján gyűltek össze, ahol a lovas tábornak igen alkalmas helye volt és itt volt a nagy ütközei, mely során IV. László seregei kénytelenek voltak meghátrálni. Anjou királyaink alatt a határ egyrésze a Szeriek birtokában volt, míg más részét a Becei család bírta. Az ezt követő századokban az ország zilált viszonya következtében a határ sokszor cserélt gazdát, közben a Hunyadiak birtokában is volt. Az állandó birtokcserét és viszálykodást tetézte a sok természeti csapás (sáskajárás) és a török portyázás. Mindez a határ gazdasági fejlődését nagyon kedvezőtlenül érintette. A nép elégtelensége a Dózsa parasztlázadásban érte el tetőpontját. A mohácsi vészt követő században teljesen megváltozik a határ képe. Az eddig sem zavartalan fejlődés teljesen megakad. Török, német, magyar hadak pusztítják a vidéket, sárcsolják a város lakosságát. Egyszerre három helyre is fizet adót, még sincs élete, vagyona biztonságban. Az egymás után pusztító hordák felégetik, lerombolják a határban lévő sok kis falut a még megmaradt földönfutó jobbágyok így a városba húzódtak. Őriült ennek nemcsak a török, hanem a város is, megnövekedett a lakosság, megnövekedett így az adó is. A zilált viszonyokon semmit sem változtatott a török hatalom meggyengülése, ekkor az erdélyi és császári hadak és urak osztozkodtak a határon. Alig volt olyan község, amelyre egyszerre föbben is ne tartottak volna igényt, természetesen mindég a hatalmasabb lett az úr, a szegény jobbágnak pedig csak kára származott mindebből. Ilyen körülmények között köszöntött be a kuruc-labanc világ.

Ennek a fejtetlen állapotnak a bécsi kormány önkénye vetett véget. Az eddigi tulajdonjogot egyszerűen felfüggesztette, s csak annak adta vissza a földet, aki hites okmány-

nyal tudta a jogos tulajdonát igazolni. Ez abban az időben teljesíthetetlen feltétel volt. Így Vásárhely határa a kincstár birtokába szállt. A kincstár Károlyi Sándornak adta el, akinek egyeduralma lassanként az egész vidékre és mindenre kiterjedt. A Károlyi család földesurasága alatt a közállapotok a rendes mederbe jutottak. Így megindulhatott a gazdasági fejlődés is, ami a roppant kiterjedésű határ fokozatos igénybevételeével, feltörésében nyilvánult meg legelőnkben. A jobbágy annyi földet művelt meg, amennyit az igája megengedett. Ugyanis sok volt a föld és kevés az ember. A földesúr csak annyit követelt a várostól, hogy az évi taksát megfizesse, mással nem igen törődött. Így a nép letékbe beivódott az a fogalom, hogy szabadon birtokolja a határban a földet. Ez a rendszer akkor mutatta káros voltát, mikor a földesúr nagyobb jövedelemre törekedve, a taksarendszert eltörölte, a föld egyrészét magának foglalta le, a lakosságot pedig úrbéri szolgálatra szőlította. A föld népe hiába próbált ez ellen tiltakozni, a törvény a földesúr mellett állott. Ez az állandó feszült viszony akkor oldódott fel, mikor 1832—36-os úrbéri törvény a tanyai földeket a jobbágyoknak juttatja, majd 1850-ben a nyomás és a pusztta is a városi lakosság kezébe került. A Tisza szabályozása után 1860-ban pedig a réti földeket is kiosztják a városiaknak.

A tulajdonképpeni város fejlődése és növekedése csak a XV. században indul meg. Ezután is csak lassanként haladt a fejlődés útján, mivel nem volt meg a város kialakuláshoz szükséges földrajzi adottság: továbbá jobbágyhely lévén mindég a földesúr önkényének volt alávetve. Csak a aránylag nagyobb népességre való tekintettel kapta meg a XV. században Hunyadi Jánostól a vásártartási jogot. Ez igen nagy jelentőségű volt, mert a vásártartás már szinte városi mivoltot jelentett.

A falvak nagy száma nem jelenti azt, hogy itt nagyobb népsűrűség volt, ellenkezőleg a kisméretű templomok és a kevés sír mind a lakosság gyér számára utal. Ez gazdasági szempontból igen nagy hátrányt jelentett. A földesuraknak nagyobb probléma volt az ember, mint a földszerzés, hogy a természet gazdagságát kellően kihasználhassák. Ebből magyarázhatjuk azután a XIV. és XV. században a tót és rác fajnak és a már az előbb említett kunoknak a határba való betelepítését. Azonban uralkodó elem minden időben kizárólag a magyar faj volt.

Vásárhely lakosságának legrégebbi idők óta a főfoglalkozása az állattenyésztés volt. Ezt mind a hely adottsága, mind a nép lelkiülete szinte megkívánta. Ismerjük már, hogy a határ nagykiterjedésű legelőben, rétben mily gazdag volt. ezen a szerényigényű, szabadságszerető vásárhelyi nép könnyűszerrel megtalálta a jövedelmi forrását az állattenyésztéssel. Másik oka is volt a lakoságnak, hogy az állattenyésztés felé forduljon, ugyanis a közbiztonság hiánya megkövetelte, hogy könnyen mozgatható értékük legyen. Földműveléssel csak annyit foglalkoztak, hogy saját szükségletüket kielégítsék. Ellenben a vásárhelyi állatok Kecskemétre, Pestre, sőt Bécsbe is elkerültek, már a XVI.—XVII. században is. (Szeremlei: IV. 248.) Az állattenyésztést mind a város, mind a földesúr minden időben felkarolta. Szükséges legelőkről és magjószágról mindenkor gondoskodott. Az állatbetegségek okát már régóta kutatják és orvosolják. Állatorvos már 200 éve van a városban, míg emberorvos csak a múlt század közepe táján telepedett meg.

A jószágek egyrésze egész éven kinnt a távoleső puztán legelt (rideg marha). Másik része, amit a lakosság saját szükségletére tartott, azt a város környékén elterülő nyomasra hajtották ki.

A török alatt igen sok fajló került a határba, ez természetesen később éreztette hatását, úgyhogy a lótenyésztés a török után lendült fel különösebb mértékben. 1770-ben országosan rendezték a lótenyésztést, ezután a város Mezőhegyesről kapta meg szükségletét mind ménben, mind kancában.

A juhtenyésztés már a török uralom alatt nagy mértékben el volt terjedve, ez fedezte nagyrészt a lakosság ruha- és élelmiszükségletét. Kezdetben a hosszúszőrű magyar juhokat tenyésztették. A XIX. század elejétől kezdve a spanvol elektorál juhok kezdtek terjedni a határban, de már ekkor a szélesfarkú török juhok voltak. (Szeremlei: IV. 250.)

A sertésenyésztés is jelentékeny volt a határban, habár nem olyan mértékben, mint az előbbieik. Főleg a lakosság élelmezését szolgálta. A sertés eltartása nem került sokba, mert a vizenyős lapályokon megtalálta bőségesen a szükségletét. A sertésenyésztés képe a tengeri általános elterjedésével és az utak. ezáltal az elszállítás javulásával természetesen megváltozott, nagy fellendülést mutatott.

Szarvasmarhában egészen a jelen századig a magas, cí-

meres magyar marhát tartották, ez messze vásárookra elhajtván sem sokat veszített húsából és ízéből. A magyar marhát majdnem teljes mértékben kiszorította a svájci fajtájú tarka marha; ennek a tejhozama nagyobb ugyan, de sokkal igényesebb.

A vizes Vásárhely gazdasági életében igen jelentős volt a halászás. A végtelen kiterjedésű vizekben legendás mennyiségű halállomány volt. Ezek eleinte semmi értéket nem képviseltek, tömegelélezési cikként szerepeltek. Csak később, mikor az uraság, a török, a város, majd a bérlők kezébe került a halászási jog, akkor alakult ki a hal árbeli értéke. Ezek kezén indul meg a hal kivitele is; a XVIII. században főleg Aradra szállítottak nagy mennyiségben szárítva, sózva, vagy élő állapotban. (Szeremlei: IV. 286.) Az élelmes, hátor vásárhelyi halász természetesen a téli hónapokban maga készítette a szükséges halászó eszközöket, melyekbe igen sokszor művészetét is belevitte. A mai körülmények között a halállománynak semmi jelentősége nincs, mesterséges tavakban igyekeznek valamennyit tenyészteni. Ezeknek azonban a piaci forgalmuk úgyszólván semmi.

A hatalmas vízivilág közepén az állattenyésztésen volt a fűsúly. Könnyű ezt megérteni. A nagy vízivilág, az ellenséges pusztítás a magtermést bizonytalanná tették. Így a földnek értéke nem volt. A gazdátlan föld és a szabadszántás csak a XVIII. század végefélé tűnik fel. Ezután a szemtermelés fokozására a sűrűn fellépő inség és a katonaságnak való szállítás ösztönözte a népet. A helytartótanács a határt az I. osztályú földekhez sorozta (Szeremlei: IV. 276.), mégsem tudtak és még ma sem tudnak átlagos jó eredményt kihozni. Ennek okát már régen is nemcsak a szeszélyes időjárásban, hanem a gazdák tudatlanságában látták. Mindenki úgy műveli földjét, ahogy apjától tanulta. Szántással, trágyázással nem igen törődnek, trágyát inkább tüzelőnek használják el és nem a sovány földjüknek adják. Tehát régóta tart és még ma is uralkodik a határban a káros rablógazdálkodás. Vetésforgó a búza és kukorica váltakozásából áll még ma is. A kukorica meghonosodása előtt földjébe búzát, árpat, kölest vetett a vásárhelyi gazda. (Szeremlei: IV. 274.) Kukorica ugyanis csak a XIX. század közepe táján terjedt el a határban; ezáltal mind a föld, mind a búzatermelés tetemesen megjavult. A búza termelése

azonban csak később. a legelők felosztása után ért el nagyobb arányokat, amikor ugyanis az állattenyésztésről a földművelésre tértek át.

A szabályozás előtti vizes Vásárhelynek igen jellegzetes és jelentős terménye volt a köles, melynek vízzel való elöntése nem ütközött nehézségbe. A zöldségtermelés, a káposztatermelés, mely szintén ilyen vizes, öntözhető vidékhez van kötve, ezen a vidéken nem virágzott, hanem a lakosság ezirányú szükségletét Szegedről, Makóról szerezte be. Megemlítem itt, mint régi, szabályozás előtt felkapott termelési ágat a kendertermelést. Ilyenek voltak a mártélyi, kenyerei, paperei lakosok. (Szeremlei: IV. 278.) Már a török alatt virágzott, később pedig, mint jelentős kereseti forrás volt a dohánytermelés.

Nagy a jelentősége a legrégibb időktől kezdve a szőlőnek; már a XII. században találkozunk szőlőtermelőkkel II. József császár korabeli térképen is igen jelentős területeket foglal el a szőlő. Továbbá a helynevek is mutatják a szőlő akkori nagy jelentőségét, pl.: Szőlősfalu, Szőlős-halom, Szőlős-ér.

A szabályozás után a köles, kender, dohány, szőlőtermelés teljesen aláhanyatlott, ez utóbbinak megmaradt részét a peronospora és a philoxera teljesen elpusztította. Ma inkább a homokos részeken találunk szőlőt, jelentősége a régiről azonban meg sem közelíti.

Nagy területeket foglalt el a Tisza szabályozása előtt az árvízzel időnként elborított részekben a nád és a gyékény. Ezt használták házfedésre, kerítésnek, tüzelőnek. A szabályozás után a térszint többé nem volt alkalmas ezek tenyésztésére; ma már csak igen kis mennyiségben, mint a régi nagy tavak, mocsarak utolsó igénytelen hirnökei vannak már csak meg kis foltokban a nádasok. De a mai igények mellett nincs is már szükség oly nagy mennyiségű gyékényre, nádra, kiszorította már ezeket a cserép, amelyet szintén a határ talaja szolgáltat.

Tehát a Tisza szabályozása előtti kép hihetetlen mód megváltozott. Eltűntek a nagykiterjedésű tavak, mocsarak, erek, fokok, helyüket elfoglalták a ringó búza és tengeri táblák. Ezeknek az összessége mutatja szépen az emberi tájalkító képességét.

III.

Mezőgazdálkodás kora.**Mezőgazdálkodás.**

A mezőgazdálkodás szempontjából döntő fordulatot jelentett a Tisza szabályozása. Eltűnt a hatalmas vízivilág, megszűnt a vízi gazdálkodás és előttünk áll a határ mai képe, az óriási kiterjedésű, sokszor bizony a szárazsággal küzdő pusztáival. A csapadék mennyisége nem mindég elég, nem pótolja a csapadékot a bő áradás, amely a fokokon keresztül mindenhova eljutott. A rétek és tavak helyét a ringó búzatáblák szomszédságában a sivár szik foglalja el, ami bizony terjedt fokról-fokra tovább, úgyhogy derekasan fel kell venni ellene a küzdelmet. Tehát a másik végletbe jutott a város: vízi városból száraz város lett és beolvadt a többi alföldi város egyhangúságába. Csak ritkán és rendkívüli esztendők hatásaként próbálja felvenni a táj a korábbi arculatát mutatva az embernek, hogy ime itt valamikor víz volt az úr, csak az emberi akarat és munka tudta azt viasztorítani. Az ilyen évek mintegy figyelmeztetnek arra, hogyha ellanyhul a munka és az őrtállás veszít az éberségéből, a természet újra visszahódítja a maga birodalmát.

Ezzel az alaktani változással kapcsolatban a lakosság az állattenyésztésről áttért a földművelésre és csak a legszükségesebb területet hagyta meg legelőnek, illetve rétnek. Így azután a XIX. század vége felé alakul ki a mezőgazdálkodás mai képe, melyben uralkodik a magtermelés, miközben a termények mennyisége gyarapodik a minőség rovására. Csupán újabban az export lehetőségei miatt igyekeznek a minőségi termelésre.

Tehát rövid fél évszázad alatt óriási átalakuláson ment keresztül a határ gazdasági jellege. Az értéktelen földből vagyont jelentő érték lett. Ez a gazdát megfontoltabb gazdálkodásra és földjének erősebb kihasználására kényszerítette. Ez a hatalmas, nagy változás természetesen nem ment minden zökkenő nélkül. A jelenlegi gazdálkodás fejlettségi foka a dunántúlihoz képest bizonyos elmaradottságot mutat, ezt a szórt tanyarendszer mellett azzal is magyarázhatjuk, hogy ez a vidék csupán fél évszázad óta tért át a

mezőgazdálkodásra, azelőtt pedig évszázadon keresztül állattenyésztéssel és vízi-gazdálkodással foglalkozott. A vezetés minden igyekezettel azon van, hogy ezt a gazdasági elmaradottságot, ami különösen a termésingadozásban és az egyoldalú termelésben nyilvánul meg, megszüntesse. A termelés ugyanis nagyon egyoldalú leginkább csak búza és kukorica váltja fel egymást, azonkívül a szalmát, a tengeri szárat nem a jószággal etetik meg, hanem inkább eltüzelik. Sajnálatos az a sűrűn tapasztalható körülmény néhány helyen a tanyák világában, hogy az értékes trágyából tőzeget készítenek és így tüzelőnek használják el. Az utóbbi években a termőföld 22—23%-a volt csak megtrágyázva. A termésingadozást ezzel már eleve megmagyaráztuk. Ezek után a gazda nem kívánhatja földjétől, hogy többet és jobbat adjon, mikor ő maga vonja el a földtől a szükséges tápanyagot. A föld mindig fogyó táperőit utánpótlásra szorulnak, mert csak így kívánhatjuk meg azt, hogy a szár magasabb, a szem pedig súlyosabb legyen. Országos viszonyban azonban ez nem egyedülálló jelenség, mert ha a többi nagy mezővárosok ilyenirányú statisztikáját nézzük, még szomorúbb kép tárul elénk.

A jelenlegi gazdálkodást középbelterjesnek nevezhetjük és ez az a fok, amit a jelenlegi állapotok megengednek. A belterjességet a kigazda a jelenlegi körülmények között csak egy módon tudná fokozni önerejéből; mégpedig a takarmánytermelés fokozásával és ezzel kapcsolatban az állatállomány növelésével; az ezáltal létrejött nagyobb mennyiségű trágya pedig elősegítené a szántóföld termkőképességét. Így lehetne a belterjes gazdálkodás ésszerű növelésével az arányos bevétel szaporulatához eljutni.

A határ birtokelosztása a lehető legjobb. Uralkodnak és egyben jellemzőek a törpe- és kisbirtokok. A földbirtokok összes száma: 11.489; ebből 1—5 k. holdig terjedő birtok 31.5%; 5—50 k. holdig terjedő 41.5%; 50—100 k. holdig már csak 2.6%; 100—500 k. holdig 1.2%; 500 k. holdon felül csak 4 birtoktest van, 1000 k. holdon felül pedig csak a városnak van birtoka (4307 k. hold. — 1935. évi adatok.). A földbirtokok elaprózódása jellegzetes és egyben sajátos képet kölcsönöz a határnak. Túlnyomó a kigazda lakosság, mely az agrárváros támaszát alkotja. Mezőgazdasági szem-

pontból ezeknek a kisbirtokoknak, főként pedig a törpebirtokoknak az a nagy előnyük van, hogy ezt a gazda nem nagy fáradsággal és nem nagy anyagi befektetéssel jól meg tudja munkálni, úgyhogy terméseredménye nagyobb, még az előbb leírt gazdálkodási mód mellett is.

Számokkal próbálom kifejezni azt, hogy a kisbirtoknak milyen nagy jelentősége van nemcsak szociális, hanem nemzetgazdasági szempontból is.

	5—20	20—30	30—40	40—50	50—100	100—200	átlagos üzeme.
1 k. h. kultúrterület nyershozama P	199.11	128.43	148.08	144.74	130.19	101.89	127.51
1 k. h. kultúrterület nemzetgazdasági jövedelme P	118.82	92.36	106.34	92.5	100.03	68.18	87.59

Dr. Reinbach—Dr. Jankó: Alföldi kis- és középbirtokok.

Az első világháború utáni földbirtokreform során a városban 261 egyén jutott összesen 496 k. hold birtokhoz. Ugyancsak ezzel kapcsolatban juttattak a vitézeknek 238 k. holdat (ebből 211 k. hold szántó, 27 k. hold legelő).

A város birtoka 4.307 k. hold, ez aránylag igen kevés, nem elegendő ahhoz, hogy a szükséges fejlődéshez kellő alapot adjon, ami pedig ilyen agrár városnál igen fontos követelmény lenne. Ebből magyarázhatjuk a nagy városi pótdát, amelynek nagysága országos viszonylatban is első helyen van.

Ha azt nézzük, hogy 100 k. hold birtokra a különböző terménynemekből mennyi esik, azt látjuk, hogy még ma is uralkodik a búza, habár nem olyan mértékben, mint az a század elején is volt (1903-ban 52, 1925-ben 38 k. hold búzavetés esik 100 k. hold földre). A búzavetés apadása részint a takarmánynövények javára ment. Emelkedő irányzatot mutat a tengeri termelése (1903-ban 30, 1935-ben 38 k. hold kukoricavetés esik 100 k. holdra), ez a nagyfokú sertéshízlálásra vezethető vissza. Kereskedelmi növények tenyésztése a határban nem játszik nagy szerepet, mivel az ezeket feldolgozó gyár közelben nincs, átlag 100 k. holdra 0.4 k. hold esik. Ezt a kis számot kellene jóval magasabbra emelni. Így érnénk el azután azt, hogy az egyoldalú termelést változatosabbá tennénk. Továbbá itt adódna egy biztonságosabb és hatékonyabb mód arra, hogy a középbelterjes gazdálkodást belterjessé fokoznánk fel. De már itt magasabb,

állami beavatkozásra volna szükség. A konzervgyár felállítása már igen jelentős lépés volna ebben az irányban.

Búzával bevetett terület 1938-ban 34.506 k. holdat tett ki; ezzel szemben igen jelentéktelen a rozssal (23 k. h.), árpával (6.274 k. h.), zabbal (635 k. h.) bevetett területek. A kukoricával bevetett terület nagyságáról pontos adatot nem sikerült szerezni, ezt kb. ugyanakkorának vehetjük, mint a búzával bevetett területet. A terméseredmény az 1938-as évben aránylag elég jó volt (11.7 q. k. holdanként), úgyhogy 402.506 q. búza termett a határban, majdnem kétszerannyi, mint az előző évben (292.505 q.). A termelt búzamennyiséget, majdnem teljes mennyiségben megőrlik a malmok. 1937. július 1—1938. június 30-ig (egy gazdasági esztendő) a vásárhelyi malmok 388. 363 q. lisztet őröltek. Ebből vámörülés alá esett 120.298 q., kereskedelmi őrülés alá pedig 268.065 q. A vámörülés alá tartozó lisztmennyiség igen sok, ez is a város mezőgazdasági jellegét domborítja ki, ugyanis csak az őstermelőknek van joga ahhoz, hogy búzáját, bizonyos mennyiségű vám levonása mellett, megőrltesse. A kereskedelmi őrülés legnagyobb részét a malmok beiföldön, illetve külföldön értékesítik. A vásárhelyi liszt országosan elismert, kitűnő minőségű. A száraz Vásárhely mezőgazdasága a búzára van felépítve, a búza terméseredményétől és árától függ a város népének anyagi helyzete. Ezért most, hogy a kormány a búza árát megkötötte erőteljesebb gazdasági élet indult meg, úgyhogy a gazdák lassanként kiheverik a múlt nagy gazdasági letörését.

A határ más mezővároshoz viszonyítva legelőben aránylag szegény, mert 132.255 k. hold területből 105.910 szántó, rét: 3.274, legelő: 13.955 k. hold. (1937. évi adat.)

Az Alföld éghajlata általában igen alkalmas a gyümölcs-termelésre. A verőfényes napok nagy száma lehetővé teszi a gyümölcs zamatos, ízletes beérését. A vásárhelyi gazdák is már rájöttek arra, hogy a gyümölcsstermelés, habár nagy szaktudást és odaadó lelkiismeretes munkát kíván (pl. az almamoly többszöri rajzása ellen védekezni), mégis nagyszabán végezhető a mezőgazdálkodás mellett. Idővel olyan mellékfoglalkozása lesz ez a gazdának, mint a baromfityényszerítés. Az elmúlt évtized alatt igen sok gyümölcsfát ültettek el, ápolásukkal törődnek és a legmesszebbmenő érdeklődést tanúsítják irántuk. Sajnos a régi fák nagyon elhanyagoltak; ezek még a régi gazdatársadalom nemtörődöm mulasztásai. A határban is az országosan ismert kaliforniai paizstetű puszt

tít. Márpedig a fertőzött gyümölcsből külföldre nem szállíthatunk. A pajzstetű kiirtására pedig csak egyetlen mód van, szorgalmas munkával és a szabályok szigorú szemelött tartásával a rendszeres fertőtlenítést megkezdeni. Bevált gyümölcsfák: almafajok közül az arany-renet, arany-parmen, Török Bálint; besztercei szilva; kései rózsabarack. Ezek a fajok bírják legjobban a határ szikes keverékű földjét.

4. ábra. Kishomoki gyümölcsös és szőlőskert.

A határ 132.255 k. hold földje a műveltségi ágak szerint a következőképpen oszlik meg: szántó 105.910, keret 700, rét 3.274, szőlő 847, legelő 13.955, erdő 191, nád 64, terméketlen 7.312 (1937. évi adat.) Ha ezeket az adatokat összevetjük az 1908-as statisztikával azt tapasztalhatjuk, hogy emelkedést mutat a szántó (4018 holddal), a kert (200 holddal) a rét és kis mértékben az erdő. A szántóföld nagyságának emelkedése mutatja, hogy a föld birtokbavétele még e században is erős volt, sőt még napjainkban is tart.

Általában véve a talaj termékeny, gazdag. A súlyos magyar kérdés a szik pusztítása itt nem olyan veszedelmes méretű, mint pl. a Hajdúságban. Kellő műveléssel a szikesek is még elég jó karban tarthatók. A szikjavítás ősi formája határunkban a „skatyulyázás.“ A Pusztai Vadvízszabályzó Társaság 1894-ben 12.000 k. holdon vezette be ezt a szikjavítási módot több-kevesebb sikerrel. A „skatulyázás“ a következőképen történik: a megjavítandó részt arasznyi töltéssel veszik körül, úgyhogy itt az eső és hólé megáll, majd a

talajon átszivárogva, azt átmosva kerül a levezető csatornába. A szikjavításnak ez a módja különösen a gyepes, vízszintes helyeken lehetséges. (Ráth: Szikések megjavítása.)

Másik ellenség is van, amely ellen a talajt védeni kell. Zivataros esők után a földekről zavaros, szennyes víz rohan le és viszi a felső húmoszos, termő réteget. Ennek komoly következményei lehetnek, mi még ezt nem észleljük, de Észak-Amerikában, ahol ezzel a kérdéssel tudományosan foglalkoznak, kimutatták, hogy ez a termőtalaj elsivatagodásához vezet, különösen akkor, ha olyan növényeket termesztünk, amely a felső talajréteget csak kis mértékben tudja megkötni (pl. kukorica). A húmoszos feltalaj elmosódása következtében az alsóbb rétegek már kevesebb vizet tudnak lekötni, tehát mindég több víz folyik el, így a növényzet mind kevesebb vízhez jut. Ezáltal olyan helyzet áll elő, mint ha az éghajlat megváltozásával kevesebb csapadékot kapna az illető vidék. Jelen körülmények között a víztől való szabadulás a vadvizek gyors levezetése a termőtalaj lesodrását eredményezi. A föld minden elővigyázat nélküli víztelenítése, rendes körülmények között pedig az esővíz gyors levezetése a föld termőképességét lényegesen csökkenti, ezt pedig sem természetes, sem műtrágyával helyrehozni nem lehet.

Öntözés.

Rendes körülmények között a lehulló évi csapadék a búza és a többi kalászos kifejlesztésére elegendő, de nagyon sokszor nem elegendő a kapások és a gyümölcsök beérlelésére. Különösen a nyáron fejlődő növények nem kapnak elegendő mennyiségű csapadékot. Ez a tény emelte az öntözést nagyfontosságú kérdéssé.

Az öntözés, amellyel a kormányzat is erősen foglalkozik és amelynek megteremtésére nagy összeget irányzott elő, itt már nagyrészt adva van. Az Ármentesítő Társulat nagy csatornahálózatot épített ki, amely a határban felgyülemlett belvizeket, a tavaszi és az őszi esőzésekből származó vízfelesleget a Tiszába vezeti le. Ezek a társulati csatornák jönnek számításba az öntözés kérdésénél.

Az öntözés a vásárhelyi határban már nem új fogalom. Ma is 120 gazda művel kisebb-nagyobb földet öntözéssel, legnagyobb részük a társulati csatornából nyeri a vizet. Általában véve itt a csatornák mellett 1—5 k. holdas bolgár

szempontból nem jelentős. Éppen ezért nagyobb szabású tervet dolgoztak ki, úgyhogy a helyi adottságok kihasználásával kibővítsék az öntözhető területet. Az alapja ennek az öntözési tervezetnek az, hogy a társulati csatornarendszer zárt egésznek alkotva állandó, a szükségletnek megfelelő vízmennyiséget tartalmazzon, amelyből zsilipekkel ellátott oldalcsatornák vinnék szét a vizet. Szeged—Hmvásárhely vasúti híd felett 3.5 km.-nyire építendő szivattyútelep végezné ezt el. A zárt csatornarendszer létesítésére természetesen szükséges új csatornákat építeni, ezenkívül a régieket is ki kell bővíteni, szélesíteni. A tervezetet a mellékelt térképen szemlélhetjük. Ilymódon 13.700 k. hold föld lesz öntözhető.

6. ábra.

A társulati csatornának az öntözés szempontjából nagy hátránya az, hogy ezek levezető csatornák, így a lehető legmélyebb ponton futnak. Már pedig ez az öntöző gazdára nagy feladatot ró, különösen anyagilag, mert vízemelés k. holdanként 9—12 P évi terhelést jelent. Az állam ehhez a nagyszerű öntőhálózat létesítéséhez (szivattyútelep, csatornaszélesítés) 1 millió pengőt irányzott elő. Ennek segítségével 13.700 k. hold föld válik öntözhetővé, így 1 k. holdra 73 P befektetés esik.

Másik nagy adottsága a határnak, amit az öntözés szolgáltatában szintén hasznosítani lehet: az ártézi víz. Az ár-

tézi víz kihasználása nagyon egyszerű és nagyobb anyagbefektetést nem igényel. Az ártézi kútat a gazda általában földjének kimagaslóbb részén fúratja. Itt azután kis töltés segítségével könnyen lehet tárolni a vizet, azt egyúttal halastónak is lehet használni. Ebből a tóból azután a vizet ásott csatornákon a szükséges helyre lehet kivezetni. Másik, de már nem annyira gazdaságos módja a víz kihasználásának, hogy csöveken vezetik a szükséges területre. Ezeket a berendezéseket természetesen csak ott lehet megvalósítani, ahol bővízü kút áll rendelkezésre.

Jelen körülmények között az öntözést a zöldségtermelők használják ki, mivel a termelés piaci értékesítése nehézségbe ütközik, nagyobb méretű termelés nem várható. A tervbevett konzervgyár felállítással a zöldségtermelés bizonyára nagyobb méretet fog ölteni. Nagybzmérvű öntözés a mai körülmények között ott lehetséges, ahol bővízü kút áll a gazda rendelkezésére. Így pl. Kenéz Tamás tanyáján kapás növényeket és gyeget öntöznek igen szép eredménnyel.

Nézzük meg most röviden az öntözéses gazdálkodás jövedelmezőségét. A nagyobb arányú öntözés megindulásával először külterjes öntözéses gazdálkodás jön számításba, csak fokozatosan térhetnek át belterjesebb öntözéses gazdálkodásra. A külterjes öntözéses gazdálkodás megelégszik a rét öntözésével, ez is évi 72—80 P (18—20 q. széna) jövedelmi többletet jelent. A szántóföld és a kert öntözése természetesen még gazdaságosabb, úgyhogy öntözéssel a szántóföld 120—140 P, a kertészet pedig 450—500 P évi jövedelem-többletet hoz. Ezenkívül lehetséges az öntözéses gazdálkodással a pillangósoknak, főként a lóherének a kalászosok közé való vetése, ez nemcsak jövedelem-többletet jelent, hanem a föld javítása szempontjából is igen fontos.

Látjuk az öntözés nemzetgazdasági nagy jelentőségét és az állam áldozatkészségét, amellyel az öntözéses gazdálkodást a határunkra is ki akarja terjeszteni. Mostmár a város vezetőségének a kötelessége az, hogy a kisgazdákat előkészítse gyakorlatilag és szellemileg az öntözéses gazdálkodásra. Hangsúlyt a gyakorlati előkészítésre kell fektetni, valószínűleg kell bemutatni az öntözés eredményét a gazdáknak.

Városunkban az öntözés kérdésében mostmár csak irányításra, tanításra van szükség. Mert nem elegendő egymá-

gában a víz, hanem azt tervszerűen kell felhasználni. Tehát most a gazdatársadalom vezetőségén van a sor, nehogy ez az igen fontos nemzeti ügy, kellő irányítás hiányában csődöt mondjon és elkedvetlenítse a kiskgazdákat.

Állattenyésztés.

Az állattenyésztés múlt századbeli állapotát ismerjük már az egyik előző fejezetből. Most vizsgáljuk meg, hogy a Tisza szabályozásával előállott új helyzethez miként alkalmazkodott a gazdálkodásnak ez az ága. Azt már az eddigiekből is biztosra vehetjük, hogy a szemtermelés, helyesebben a mezőgazdálkodás előretörése az állattenyésztést visszaszorította. Mennyiségben mutatkozó apadást, minőségben igyekeztek helyrehozni, ami azután az állattenyésztés belterjességére vezetett. A régi nagyszámú szívós »rideg« állatállomány helyébe lassanként kevesebb, de jóminőségűre kitenyésztett állatállomány lépett. Télen-nyáron a semlyéken élő címeres magyar szarvasmarha helyett itt találjuk az egész évben istállóban-élő, sok tejet adó svájci tarka szarvasmarhát. A szarvatlan csákovai juh helyett a húsáért vagy a gyapjáért kitenyésztett különböző juh fajtaikat. A vaddisznóhoz hasonló, hallal és vízinövényekkel táplálkozó sertés helyett a különböző hús- és zsír-sertéseket találjuk az ólakban. Sorolhatnám ezt tovább is, de már ebből is látjuk, hogy a földrajzi adottság megváltozása mily nagy változást idéz elő a gazdasági életben.

Az állatállomány nagysága a mezőgazdálkodás szoros függvénye, tehát a terméshingadozás kihatással van az állattenyésztésre is. Ennél azonban sokkal súlyosabb kérdés az állatértékesítés. Ennek a megszervezése, mégpedig szövetkezeti alapon, elkerülhetetlen fontosságú. Szükségessé teszi ezt a nagykiterjedésű tanyavilág. A távoli ponton fekvő tanyák nem tudnak a város gazdasági vérkeringésébe beleilleszkedni, míg a szövetkezeti központok felállításával a kiskgazda magasabb áron és könnyebben tudná állatát értékesíteni.

Az állattenyésztés nagyságának jellemzésére bemutatom egy év (1939) piaci és vásári forgalmát, valamint vasúton és tengelyen elszállított, továbbá levágott állatok számát. (Adatokat a városi főállatorvos jelentéséből vettem.)

Hó		Ló	Szarvas- maha	Borjú	Juh	Szártya	Összesen	Megjegyzés
jan.	felhajtás ebből elszállítottak levágtak	118 — 7	299 7 60	— 91 50	30 — 42	4861 2603 1529	5308 2701 1688	
febr.	felhajtás ebből elszállítottak levágtak	48 13 4	72 18 69	— 70 61	48 — 86	1216 2323 866	1414 2424 1086	országos vásár
márc.	felhajtás ebből elszállítottak levágtak	327 3 5	577 9 106	— 61 89	202 — 176	5032 1557 334	6138 1633 710	országos vásár
apr.	felhajtás ebből elszállítottak levágtak	150 — 9	501 13 80	— 73 99	715 — 416	5490 1523 220	6859 1609 914	vásáron kívül
május	felhajtás ebből elszállítottak levágtak	226 — 9	615 18 106	469 40 111	1521 — 431	3500 2279 270	6331 2337 927	
jún.	felhajtás ebből elszállítottak levágtak	32 — 7	6 66 81	295 203 114	242 — 208	1560 2049 276	2135 2318 686	országos vásár
júl.	felhajtás ebből elszállítottak levágtak	24 1 3	112 76 90	208 236 115	86 — 129	520 2293 361	950 2606 698	országos vásár
aug.	felhajtás ebből elszállítottak levágtak	46 — 6	66 — 114	72 94 173	19 — 16	— 1117 413	203 1211 722	
szept.	felhajtás ebből elszállítottak levágtak	220 — 4	513 65 154	522 73 88	295 — 1	— 659 413	1550 797 660	
okt.	felhajtás ebből elszállítottak levágtak	136 — 5	200 — 132	195 139 75	262 — 206	650 522 435	1443 661 853	országos vásár
nov.	felhajtás ebből elszállítottak levágtak	87 — 7	393 — 128	368 56 64	435 — 240	2100 962 426	3383 1060 865	
dec.	felhajtás ebből elszállítottak levágtak	130 — 6	377 — 90	— 116 41	210 — 159	4200 2259 2009	4917 2375 2305	vásáron kívül szártya és kö- römfájás
Összesen:		1633	5258	4464	6175	59959	74486	

	Ló	Szarvas- marha	Borjú	Juh	Sertés	Összesen
február havi	570	890	—	350	1560	3370
március havi	1890	—	—	—	—	1890
junius havi	1615	1347	—	718	1672	5352
július havi	945	897	200	85	676	2803
október havi	1258	2126	212	314	954	4864
Összesen:	6278	5260	412	1467	4862	18279

A mai állattenyésztéssel kapcsolatos gazdasági képet pedig a következőkben világítom meg.

	1911	1914	1916	1918	1924	1925	1926
Szarvasmarha állomány	17707	18987	12534	18163	12501	12501	9730
100 k. hold bevetett bevetett területre esik	17	18	12	16	12	12	10
Tehénállomány	7791	8867	5853	8490	5809	5809	5502
100 k. hold bevetett bevetett területre esik	6	7	5	6	5	5	5
Lóállomány					13326	13326	11660
1 pár lóra esett szántóföld terület					16	16	18
Ökörállomány					622	622	459
1 pár ökörre esett szántóföld terület					341	340	453

A szarvasmarha állományban fokozatos csökkenést látunk. Az első világháború előtt 17—18 marha jut 100 k. hold földre, addig a háború után csak 10—12. Nagyon sajnálatos a szarvasmarha, különösen az ígás ökör kevés száma. Ennek szűkében szinte lehetetlen a jó trágyázás és a mély szántás. Pedig ezzel lehetne a kötött földek nagy terméshozadékát és a szárazság pusztítását ellensúlyozni. Kevés a tehénállomány is, egyrészt mivel a tejtermékek értékesítése a nagy kiterjedésű tanyavilág miatt szinte lehetetlen, másrészt igen kevés a takarmány is. A tej értékesítését ma már szövetkezesi alapon igyekeznek megoldani.

A lóállomány aránylag elég nagynak mondható, mert 16—18 k. hold esik egy pár lóra. Ezek a számok világosan mutatják a határ gazdasági és tanyai képét. Nagyszámú a lóállomány, mert a nép szereti a lovat, továbbá a nagy

távolságok és a rossz utak is megkövetelik a nagyobb arány számot.

A baromfityenyésztés, mint mellékkereseti forrás, mindenkor nagy szerepet játszott a vásárhelyi gazda kezében, mert közismert dolog az, hogy a sertéstartás mellett a baromfityenyésztés nyershozama a legnagyobb. Háború előtt inkább az élő baromfi kivitele volt jelentős (pl. 1913-ban 267.759 drb.). Háború után a leölt baromfi kivitele nőtt jelentékenyen. (Pl. 1913-ban 6.200 drb., 1925-ben 541.500 drb.) A városban nemrég felállított keletőközpont igen hasznos munkásságot fejt ki abból a szempontból, hogy a gazdaközöniséget olcsón faj-fajbaromfival látja el.

Állatbetegségek bizony sokszor tizedelik a határ állatállományát. Ritkán múlik el egy év anélkül, hogy a piacot ne kellene lezárni valamilyen ragadós nyavalya miatt. Leggyakrabban előforduló állatbetegségek: sertéspestis, sertésorbánc, mirígykór, juh-himlő, lépfene, száj- és körömfájás.

A város állatállománya az 1939. évi haszonállatösszeírás adatai alapján a következő:

ló	13.747 (721 darabbal több, mint a múlt évben)						
szarvasmarha	14.376 (1.048	„	„	„	„	„)
juh	6.466 (229	„	„	„	„	„)
sertés	41.800 (9.255	„	„	„	„	„)
Összesen	<u>76.389 drb.</u>						

Tanyavilág.

A tanyavilág kifejlődésének alapfeltételét a határ terjedelmes voltában kell keresnünk. A nagykiterjedésű határ a török dúlása következtében jött létre. A török a szépen fejlett községeket (22) lerombolta, azoknak lakosságát a városba kényszerítette (urbanizmus). Ezáltal a városhoz 132.255 k. hold, nagyobb település által meg nem szakított terület tartozott. A tanyavilág kialakulásához pedig a lakosság elszaporodása adta meg az indítékot.

Eleinte beérték a város körüli földek művelésével, később azonban mind nagyobb körben terjeszkedtek, a város-tól legtávolabb eső legelőket is feltörték, végül is a fehér gulyák helyett adtak a fehér tanyáknak. Ezután az állatte-

nyésztés mindenestre hanyatlást mutatott, de a szükséges mennyiséget meg kellett tartani. Ezért ezeknek szállásokat építettek. A kereslet megnövekedése azonban belterjesebb gazdálkodást kívánt meg így több időt kellett a gazdának kinn töltenie, úttalan úton nem jöhetett minden nap haza, azért földje sarkában felépítette gunyhóját. Így alakult ki azután lassanként, de minden rendszer nélkül a tanyatelepülés.

Még a II. József császár korabeli térképen azt láthatjuk, hogy ezek a szállások nem állandó és rendszeres lakóhelyek, hanem ember és állat számára készített enyhelyek. A térképező a tanya alakját rajzolja fel a térképre. Ilyenszerű gunyhókat ma is lehet látni, pásztorok, zöldségtermelők építenek maguknak ilyet, hogy kora tavasztól késő őszig meghúzódhassanak benne.

A zavaros török világ elmúlásával a lakosságnak a terjedelmes határra való kiszivárgása és a földművelés érdekében való letelepedése, szállásépítése természetes folyamánként állott elő. Ilyen előzmények és körülmények más országban nem voltak, ezért olyan egyéni és jellegzetes Alföldünkre a tanyavilág.

A határ tanyavilága, mint a magyar tanyavilág, teljesen rendszertelenül a szükséghez képest jött létre, a gazdasági körülmények kényszerhatása alatt. A Bach-korszaknak magyar szempontból talán egyetlen üdvös intézkedése az volt, hogy legnagyobb szigorral lépett fel a rendszertelen tanya-település ellen. Igaz, hogy ez nem gazdasági, hanem közbiztonsági okból történt, éppen azért ez is úgy, mint a többi rendelkezés, a magyar ellenálláson megtört.

A tanyák tehát gomba módjára nőttek ki a földből, továbbfejlődésükben, szaporodásukban nem látunk semmi tervszerűséget. Ez okból magyarázható körülmény az ami a tanyakérdés egészséges megoldását — a tanyaközpontok felállítását — megnehezíti. A látszólag rendszertelen, de mindég célszerű település szétszórtságának igazi okát, a veszélyeztetett közbiztonságot, ha idejében orvosolták volna, más, egészségesebb irányba lehetett volna ezt a második nagy honfoglalást vezetni. A szabolcsi bokortanya rendszer megmutatja nekünk a helyes utat. Tanyaközpontok felállításával kellett volna a települést központosítani, akkor ma a tanyavilág mindenben meg tudna felelni a kor gazdasági, közegész-

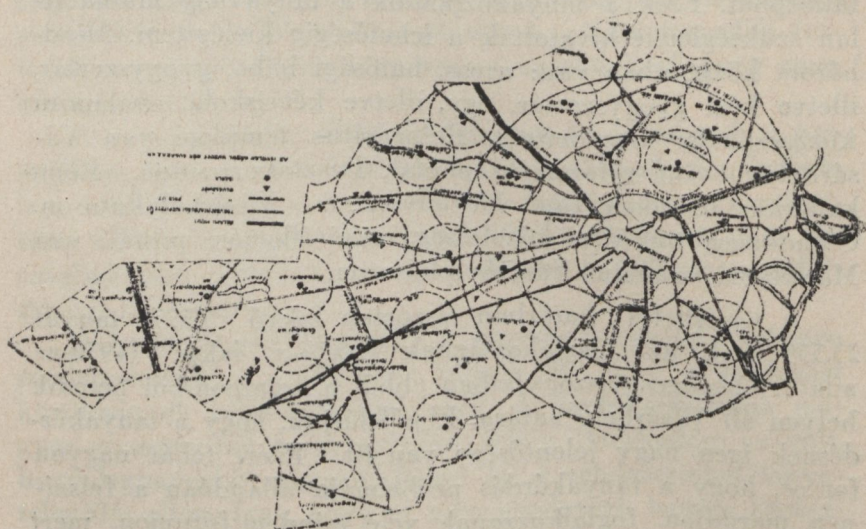
ségügyi, közigazgatási, társadalmi és kulturális követelményeinek.

Ez a központosítási törekvés a határban már megindult, de még nagyon a kezdet kezdetén áll. Ugyanis a hajdani 22 községet ma 3 tanyai központ helyettesíti, amelyek ma már kezdenek lassanként falvakká kiépülni. Ilyen központ: Mártély, Vásárhelykutas, Pusztaközpont. Az első kettő vasútvonal és műút mellett fekszik, a várostól 10, illetve 20 km.-nyire; előnyös helyzetüknél fogva nagy fejlődési lehetőségeik vannak. Helyzeténél fogva kisebb jelentőségű a vasúttól, műúttól messzefekvő, a várostól 28 km.-nyire lévő Pusztaközpont. Ezek a tanyaközpontok a tanyavilág mulhatatlan szükségleteit hivatottak a lehetőségig kielégíteni. Mindhárom központban van: orvos, hatósági bába, gyógyszerlár, illetve kézi gyógyszerlár, egy, illetve két iskola, valamint közigazgatási kikirendeltség. Református templom van Vásárhelykutason, református paplak Pusztaközponton. Római katolikus templom van Mártélyon és Vásárhelykutason. Csendőrség, önkéntes tűzoltóság, vasútállomás, posta van Mártélyon, valamint Vásárhelykutason.

A vásárhelyi határban elszórtan fekvő 5.375 tanyát 25.559 lélek, az összlakosságnak 39,5 %-a lakja (1930-as adat.). Országos viszonylatban ebből a szempontból hetedik helyen áll Vásárhely határa. Ebből látjuk, hogy a tanyakérdésnek igen nagy jelentősége van itt. Ezért tehát nagyon fontos, hogy a tanyakérdés problémája állandóan a felszínen maradjon, foglalkozzanak vele minden fórumon, mert nemcsak emberbaráti, hanem hazafiúi kötelesség is az, hogy ezt a legmagyarabb, legértékesebb magyar őserőt kiemeljük ebből a félnomád, nyomorúságos életből, kötelességünk annyit adni nekik, amihez a legkisebb falutelepülés is hozzájut már a mai életben.

A tanyai lakosságnak két típusát különböztetjük meg. Az egyik csak a gazdasági munkák idején tartózkodik a földjén, telet, a tavasz és az őszi egyrészét a városban tölti, így annak életébe belekapcsolódhat, gyermekeit rendszeresen járathatja iskolába. A másik egész éven át a tanyán lakik; ezeknek társadalmi és kulturális élete sok kívánni valót hagy, gyermekei iskoláztatása pedig a legnagyobb nehézségekbe ütközik. Az első külterületi iskola 1880-ban létesült. 1880—1900-ig 28 iskola szolgálta a népkultúra alapját.

Ma a helyzet természetesen egészen más. A Klébelsberg-féle iskolatelepítések nagymértékben javították a viszonyokat. Ma már 44 tanyai iskola és 45 tanyai olvasóköri fejt ki áldásos működést a tanyai lakosság között. Meg is érezteti ez a hatását, amennyiben 1930-ban a hat éven felüli lakosságból már csak 8.7 % az írástudatlan (1900-ban 12.1 %). A tanyai iskolák a várostól 6—8—10 km. távolságban kezdődnek, általában egymástól 5 km. távolságban fekszenek. Minden iskolához kapcsolódik egy olvasóköri. Ezek a gazdátársadalom kulturális és társadalmi igényeinek kielégítésére szolgálnak figyelemreméltó eredménnyel.

7. ábra: A tanyai iskolák elhelyezkedése (az iskola körül húzott kör sugara 2 km.) és az egyes helyeknek a piactól való távolsága (a körök a piactól 1, 2, 3, órányira eső területeket zárnak körül).

A tanyavilág közegészségügye igen rossz helyzetben van. A közhit szerint a tanyavilágban, a szabad természet ölében él a legegészségesebb, a legedzettebb ember. Pedig valójában nem így van! Távol van ezektől minden orvosi segítség, a hiányosan táplált szervezet a tüdővész táptalaja és sajnos ez a »Magyar betegség« különösen erről a vidékről szedi áldozatait. G. Wolf országos viszonylatban kimutatja, hogy a tüdővész legnagyobb %-ban az agrárországban pusztít, kisebb %-ot mutat az ipari államokban. (Gesztelyi Nagy

László: A magyar tany. 164.) A tanyák világában lévő orvoshiánynak és a nagy távolságoknak következménye még mindég működő kuruzslók és javasaszonnyok lelkiismeretlen tudatlanságának nem ritka esetei. A határban a központsító törekvéssel kapcsolatban három külterületi ponton van állandó tisztiorvosi székhely. Azonban nem szabad megállni a félúton. Meg lehetne könnyen oldani, hogy a központiasabban fekvő tanyai iskolákban legalább egy héten egyszer olcsó orvosi rendelés lenne, magát a tanítót ellátni házi patikával és kioktatni a legelemibb egészségügyi dolgokra. Itt említem meg azt a nagyon üdvös dolgot, hogy a város egyes pontjain lévő iskola távbeszélővel van a várossal összekapcsolva. Ez hihetetlen fontosságú a gyors segély szempontjából.

Igen szomorú kép tárul elénk, ha vizsgáljuk a tanyai lakásviszonyokat. Ma már a lakosság kultúráját nem teljes mértékben az írni-olvasni tudók %-os arányából állapítják meg, hanem abból is, hogy milyen magas fokú az illető nép kultúrigénye. Márpedig ezt a lakóházból és annak környezetéből állapíthatjuk meg legkönnyebben. Legtöbb helyen azt láthatjuk, hogy a tanyaépület megválasztására nem fordítanak sok gondot, ott építik fel, ahol gazdasági szempontból megfelelő, sokszor azon a helyen, amely használhatatlan, szikes vagy vízenyős terület. Így természetesen legnagyobb részt a tanyaépületek egészségtelenek, a falvak az amúgy is magasan álló talajvíz miatt hamarosan átnedvesednek. Nyáron igaz nem sokat tartózkodnak a szobában, de télen szinte egész napjukat a nedves penészes lakásban töltik. Szellőztetéséről szó sincs, sőt a 40—50 cm-es ablakot trágyával is betakarják, hogy a hideg be ne menjen. A meleget a szalmával és gazzal fűtött búboskemence szolgáltatja, így a szellőztetés lehetősége a tűzhelyen keresztül sem lehetséges. Ha még ehhez hozzávesszük azt, hogy egy ilyen szobában nem ritka esetben 10 tagú család lakik, akkor kétkedés nélkül elhiszük azt, hogy itt a tüdővész és más epidemiák az urak.

Közigazgatás szempontjából nagyon elmaradott a tanyai nép. Akármilyen kis ügyes-bajos dolog sokszor a legnagyobb munkaidőben egész napját igénybe veszi a gazdának. Pedig ezen sem volna nehéz segíteni. Legegyszerűbb és egyben legolcsóbb mód a tanyavilágot körzetekre osztani

és az egyes körzetekben bizonyos időben megbízott tisztviselőt küldeni.

A nagykiterjedésű tanyavilágban a központosítás mellett az út-ügy rendezésével kell a bajokat orvosolni. Nem lehet felbecsülni a műút gazdasági jelentőségét. Háború után a legszükségesebb utakat kiépítették. A hatóságok elemi kötelessége, hogy a megkezdett úton tovább haladjanak. Műút hiányában a gazda tavasszal, ősszel és legnagyobbbrészt télen sem tud a városba könnyűszerrel bejutni a nagy sár és a víz miatt; nyáron jó, járható az út, ilyenkor azonban éppen eléggé le van kötve a gazda a tanyáján, így nincs ideje a városba menni. Termését nem akkor viszi értékesíteni, mikor az neki az ár szempontjából legjobban megfelelne, hanem mikor az idő, illetve az út azt neki megengedi.

Műutak kiépítése után pedig a gazdasági vasutak építésére kellene súlyt helyezni. Így lehetne azután a központosítással, a műutakkal és a gazdasági vasutakkal a tanyavilágot a város vérkeringésébe szervesen bekapcsolni.

Lakosság.

A város határának és magának a városnak a lakossága a legrégibb idők óta magyar jellegű. Idegenek betelepítése sem tudta ezt megváltoztatni, azok hamarosan felvetették a lakosság nyelvét és vallását. A határ földrajzi nevei és a régi családnevek törzsökös magyar hangzásúak.

A város határának lakossága a háborúk és belviszályok folytán időnként nagyon megapadt, ezért a vidék földesurai mindég azon igyekeztek, hogy betelepítésekkel pótolják a hiányokat, mert a gyér lakossággal a természet gazdagságát nem tudták kihasználni.

A lakosság gyér volta miatt a földesurak mindenkor igen sok kedvezményt nyújtottak a leteleplőőknek. Így pl. szabad vallásgyakorlatot a reformátusoknak, továbbá a föld és a ház árát, vagy az ezek után járó évi bért olyan kevésbe számították a jobbágyoknak, hogy az ország minden részéből jöttek ide elszegényedett, bocskoros nemesek. letagadva nemességüket, itt jobbágyi módon éltek. Nagyobbmérvű bevándorlás volt, különösen szűk esztendőkből Felvidékről és Erdélyből.

Az úrbéri földék rendezésekor 1776-ban nagyméretű ka-

tolikus betelepülés volt (230 család). Ekkor létesült Leger és Lakhat városrész.

Ezekben a tiszta magyar betelepüléseken kívüli idegen nemzetiségűek is kerültek a határral, így pl. a tótok, rácok, görögök, oláhok.

Nem nagyméretű, de legrégibb a tótok beszivárgása. (Szeremlei: IV. 96.) Nagy részük már a török alatt beolvadt a magyarságba, később is gyorsan ment ez, habár külön imaházuk is volt, melyben saját nyelvükön imádkoztak.

Török nyomásra rácok kerültek erre a vidékre, megszállva az üresen hagyott telkeket, de ezekkel a jövevényekkel sok baj volt. Kegyetlen, romboló, összeférhetetlen nép volt ez. A rácokat végül is erőszakkal kellett eltávolítani innen. Azonban egyes fajrokonai: szerbek és horvátok újra megszállták a környéket, de Vásárhelyen nem tudtak huza-mosabb ideig megvétni lábukat, mivel a lakosság épp olyan kegyetlen eszközöket alkalmazott velük szemben, mint amelyeneket ők használtak. Továbbá Károlyi földesúrnak is minden igyekezete az volt, hogy a rác fajt a határtól távol tartsa. (Szeremlei: IV. 83.)

A XVI. században jelentős volt a görög kereskedők bevándorlása. Ezek hamarosan nagy gazdagságra tettek szert (templom, házak) és aránylag sokáig megtartották önállóságukat. Török után egyideig kizárólag ők tartottak kezükben a kereskedelmet. (Konstantin cég.)

A XVII. századtól kezdődik az oláhok lassú beszivárgása. Nagyobb számban csak az inséges esztendőkhöz keresik fel a gazdákat, akik szívesen fogadták fel őket pásztornak, cselédnek, mert kevés igényű, csendes munkások voltak.

A legújabb időben a nagy háború után macedónok szivárogtak hozzánk. (Szimonov, Risztov.)

A hatóságok és a város lakosságának tilalma és ellen-szenve miatt igen későn jelennek meg a zsidók. (Szeremlei: IV. 103.) Számuk azonban már 1831-ben jelentékeny, úgy-hogy a város hatósága hivatalosan is elismeri őket. A város-ban letelepedett zsidók általában véve Németországból kerültek ide, iskolájukban a héber mellett a németet is taní-tották. Ez az egyetlen fajta, amelyik mind a mai napig meg-tartotta önállóságát és különállóságát.

A város törzsszökös lakossága ezekkel a betelepülések-vel felfrissült, megkeveredett, de nem vesztett semmit a régi tulajdonságaiból. Ugyanis idegen fajú népek tömegesen so-

hasem telepedtek itt le. A bevándorolt nemzetiségeknek mindig nagy kedvezményeket nyújtottak: fiaikat saját nyelvükön tanították, ők maguk pedig saját nyelvükön imádkoztak. Így pl. a reformátusok megengedték, hogy templomukban az evangélikus tótok tót istentiszteletet tartsanak. Hasonló volt a helyzet a görög katolikusoknál is. Mégis a város népének oly erős volt a faji jellemvonása s egyszersmint a beolvasztó ereje, hogy ezek a nemzetiségek rövid idő alatt felvették az itteni lakosság minden szokását, tulajdonságát és sok esetben a vallását. Egyszerűen teljes mértékben beolvadtak az itt lakó magyarságba. Egyúttal teljes mértékben hasonultak is azokhoz. Mivel a betelepülés és a beolvasztás lassan, fokozatosan történt, semmi csorba, semmi változás nem esett az eredeti, törzsökös tulajdonságon.

Az idegen nemzetiségek beolvasztásában legnagyobb szerepet a házasság játszott. Ennek különösen azért volt jelentősége, mert itt a református elem alkotta a túlsúlyt, ami egyet jelentett a magyarsággal.

A város lakossága tehát faji jellegének megfelelő erővel olvasztotta be a nemzetiségeket. Például vesszük az 1900-as évi adatokat, ekkor már a lakosság 99.4 %-a magyar, jelentősebb csak a német 0.3 %-al (165). 1880—1900-ig a nemzetiségek semmi szaporulatot nem mutatnak, míg a magyarság 16.5 %-al gyarapodik.

Nyelvhasználat terén a legrégibb idő óta magyar volt az uralkodó nyelv, mind a családi, mind a hivatalos érintkezésben, így szólnak a jegyzőkönyvek, a levelek. Csupán a felsőbb helyekre szóló kérvények nyelve volt idegen: latin vagy német. A nép nyelvében a tájszólás és a tájkiejtés kevés: kis mértékben az ő-ző nyelvjárás elterjedett. Nyelvészeti szempontból Vásárhely az alföldi nyelvjárásterülethez tartozik. (Horger: A magyar nyelvjárások.)

A nép további jellemvonása: haza-, faj-, vendégszeretet, munkában kitartó, szívós, csendes, nyugodt vérmérsékletű, de olykor hirtelen felindul. Jellemző továbbá büszkesége, hiúsága, hiszékenysége.

A város lakossága a betelepítésekkel rohamosan növekedett. A XVII. században átlag az évi gyarapodás 12—20 % volt. 1787—1896-ig a gyarapodás 226 %, míg 1869—1930-ig csak 22.8 %, 1921—1930-ig a természetes szaporulat igen szomorú képet tár elénk. 3 %. Ez az igen kis szaporulat

vagy inkább pangás a földműveléssel foglalkozó lakosságra általában véve jellemző. A török idő előtt a lakosság száma kb. 400 fő volt, ez a szám 1570-ben 2.870-re ugrott fel, ugyanis a környékbeli falvak lakosság behúzódott a városba. 1848-ban 39.550 lélek van, 1891-ben 55.475; 1900-ban 60.885; 1910-ben 62.445; 1930-ban 60.342 a lakosság száma.

A lakosság felekezeti szempontból túlnyomó többségben protestáns. (1930-ban 59.2 %). Ennek a magyarázata abban van, hogy a földesurak a XVI. és XVII. században szabad vallásgyakorlattal csalogatták erre a gyéren lakott területre a jobbágyokat. 1900-ban és 1930-ban a következőképpen alakul a vallások szerinti megoszlás:

	Rk.	Gör. kat.	Gör. kel.	Ág. ev.	Ref.	Unit.	Izr.	Egyéb.
1900	16197	93	499	2520	39393	436	1570	173
1930	19686	146	375	2611	35682	—	1151	691

(Statisztikai közlemények.)

A vidék népsűrűsége négyzetkilóméterenként 1920-ban mindössze 80.1; 1930-ban pedig 79.3; az itt lakó 60.342 lélek ugyanis 761 négyzetkilóméter területen helyezkedik el

Munkára, különösképpen a mezőgazdasági dolgokra képes egyének (15—60 évesig), ha csak a külterületet számítjuk, a lakosság 65.1 %-át teszik ki.

Foglalkozásra nézve a lakosság legnagyobb része. 74.4 % mezőgazdasággal foglalkozik. Mezőgazdaság érdekében áll fenn az ipar (13.6 %), kereskedelem (3.2 %).

	Öster- melő	ipar	Keresk.	Közlék.	Köz- szolg.	Védős	nap- számos	Nyug- díjas	Cseléd	Ism.
1900 kereső (eltartott)	16487 (24692)	3655 [868]	877 [1065]	279 [642]	723 [127.]	59 []	1171 [1465]		1560 [98]	1023 [1245]
1930 kereső (eltartott)	17893 (27733)	6090 [5794]	1513 [84]	440 [5]	1144 [1468]	69 [69]	602 [85]	959 [1091]	1252 [82]	854 [908]

(Statisztikai közlemények.)

Ezekből az adatokból kitűnik, hogy az eltartottak száma, különösen a mezőgazdasággal foglalkozóknál, igen magas volt, azonban a veszélyesen terjeszkedő egyke ide is kezdi kiterjeszteni birodalmát.

Ha a lakásviszonyokat nézzük, szomorú kép tárul elénk.

Túlnyomóan a kis, egyszobás lakások találhatók (8.858). Átlagban véve kimondhatjuk, hogy egy lakásra 1.27 szoba és 4.4 lakó esik. Különösen a tanyavilág rontja nagyon a statisztikát, itt ugyanis nagy létszámú családokra csak egy szoba jut. A város igyekszik ezt a lehetetlen állapotot megszüntetni. Házhelyek kiosztásával némiként sikerült is ez, de még mindig sok pótólnivaló van. A háború utáni házhelykiosztás során 777 egyén kapott házhelyet. Ujabb házhelykiosztások állandóan folyamatban vannak.

A lakosság az építkezésre soha nagy gondot nem fordított. Építőanyagul azt használt, amit a természet ingyen nyújtott neki: nádat, gyékényt, földet. Csak a szükséges faanyagot hozták vízen vagy tengelyen más hátrából. Még a XVIII. században is ilyen félig-meddig földalatt lévő putrikból állott a városi házak legnagyobb része. Rendesebb, szilárdabb és egészségesebb építkezés csak akkor indul meg, mikor a téglaegetési jogot felsőbb utasításra elveszik a földesúrtól (XIX. század elején, Szeremlei: IV. 161.). Eddig olyan magas volt a téglá ára, hogy a lakosság kénytelen volt kitartani amellet, amit a természet ingyen nyújtott neki. Általában véve még a mai időkben is uralkodnak a vályogból épített házak (10.403). A tanyavilágban természetesen majdnem kizárólag vályogból épített házakat találunk. Kőalappal bíró vályogház is szép számmal van (2.801). Tisztán kőből épített ház mindössze 865. Tetőfedésre ma már inkább cserepet használnak (12.137), azonban még manapság is van elég nád (1.794) és zsindely tetejű ház. (1930. évi adatok.)

A közegészségügy egészen a szabályozásig nem valami jó állapotban volt. Ennek okát a nagykiterjedésű mocsarakban, fertőzött kútvizekben és nem utolsósorban az orvoshiányban kell keresnünk. Igen elterjedt betegség volt a váltóláz „ez tavasszal és nyáron átlag minden tizedik embert levett a lábáról.” (Szeremlei: IV. 135.) Az országos nagy járványok, mint például a pestis szintén nagy pusztításokat vitt végbe a városban. Szabályozás után megváltoztak a körülmények és a lakosság felvilágosultságának fokmérője lehet ama körülmény, hogy minden baj esetén lehetőleg orvoshoz fordul. Ezt számokkal úgy fejezhetem ki, hogy az elhaltak közül 91.3% részesült orvosi kezelésben. (1937) Így ma már lényegesen más képet mutat a város közegészségügyi helyzete.

A szabályozás előtti közegészségügyi állapotot nem tar-

tom szükségesnek részletesen jellemezni, hiszen nagy általánosságban az egész ország területén ugyanazt a képet kapjuk. Inkább a mai helyzetet szeretném röviden jellemezni.

A város közegészségügyének javulása akkor kezd kézzelfoghatóvá válni, mikor 1898-ban felállítják a szemkórházat, majd 1910-ben felépítik az új kórházat, amelyben képviselve van már a többi osztály is (belgyógyászat 130 ágy, sebészet 90 ágy, szemészet 80 ágy, bőrgyógyászat 50 ágy, gyermekosztály 40 ágy, szülészeti 40 ágy, fül- és gégeosztály 20 ágy.) Folytonos fejlődése által ma az ország legmodernebb kórházai közé tartozik.

Akkor látjuk a kórház nagy jelentőségét, ha visszamenőleg vizsgáljuk az elhaltak számát: 1900—1909-ig az elhaltak évi átlaga 22 ezrelék volt, míg 1920—1929-ig az elhaltak évi átlaga 16 ezrelék volt. (Ormos: Hmv. közegészségügye. 2.) Ez azt mutatja, hogy az utóbbi 10 év alatt 3.292 emberrel több maradt életben. Ezek az adatok logikusan azt hoznák maguk után, hogy a város lakóinak száma növekedjék. Ez sajnos nem így van, mert a születések a háború után csupán 18 ezreléket tesznek ki, míg 1900—1908-ig 22.9 ezrelék volt. Tehát amellet, hogy a kórház áldásos működésével ebben az évszázadban a halálozási arányszámot 5.3 ezrelékkal lenyomta a szaporulat 1920—1929-ig csak 1.3 ezrelék, az 1900—1909-ig lévő 4.9 ezrelékkal szemben. (Ormos: Hmv. közegészségügye. 2.)

A közegészségügy javításán a kórházzal együtt áldásosan munkálkodik a M. Kir. Országos Közegészségügyi Intézet helyi fiókja, a Stefánia, a Tüdőbeteggondozó Intézet. Ezenkívül országos jelentősége van az 1908-ban létesített kútvölgyi szanatóriumnak, valamint a Kakasszék-tó mellett fekvő szanatóriumnak. Az előbbi tüdőszanatórium, befogadó képessége 72 ágy, az egész pedig 38 hold park közepén fekszik legkorszerűbben berendezve. Az utóbbi 1932 óta évente 100 betegnek nyújt gyógyulást a csontgümőkör borzalmas betegségéből. Jelenleg 77 orvos (ezek közül 2 tisztiorvos, 6 városi orvos), 33 baba, valamint 3 kórház 514 ágygal áll a közegészségügy szolgálatában.

Közegészségügyi szempontból igen nagy jelentősége van az ivóvíznek. A szabályozás előtt itt a vízország közepén élő lakosság bizony sokat küzdött a vízzel, minden életmegnyil-

vánulása a vízzel volt kapcsolatban. mégis az igazán jó, iható víz igen kevés volt a határban. Ennek a kevés jó kútnak azután nagy fontossága volt, kitűnik ez a határ egyes részeinek elnevezéseiből is, mint pl.: Kardoskút, Kútvölgy, Kútas. A város területén csupán 4—5 kút szolgáltatott ivóvizet, a többiek pedig kis mélységű ásott kútak voltak. Ennek is része volt abban, hogy 1831 nyarán egyetlen hónap alatt 1994 embert kaszaboltt le a fekete halál.

Nagyot változott a helyzet 1881 után, mikor is a város népe kristálytiszta ártézi vizet ihatott, következő évben már a másik nagy ártézi kútat fúrták. Ezután gomba módra szaporodtak úgy bel-, mint kül-területen az ártézi kútak. Ma már kb. 600 ártézi kút látja el a lakosságot kristálytiszta ivóvízzel. A város területén kb. 3000 ház van bekapcsolva közös ártézi kútba. Ártézi kút táplálja a város területén lévő két fővenyartfürdőt, az egyik 100×20 m, a másik 50×16 m. nagyságú. Ezenkívül még két kisebb uszoda, szintén ártézi vízzel, áll a városiak rendelkezésére.

A száraz Vásárhelynek olyan jellegzetes betegsége, mint a vizes Vásárhely váltóláza, nincs. Felüti a fejét a városban a típhus, diphtéria. Ezek ellen immunizáló oltásokkal védekeznek. Diphtéria ellen a 6 éven aloliak már mind be vannak oltva és ezután az újszülöttek mind részesülnek védőoltásban. Típhus esetében a fertőzött részeket beoltják, ezek leginkább a perifériákon fordulnak elő.

Igy sikerült elérni azt, hogy Vásárhely a többi th. városok előtt áll közegészségügyi szempontból. Mégis ha a város vitális indexét nézzük, (születési arányszám 100 szorosa osztva a halálozási arányszámmal) nagyon szomorú képet kapunk, ugyanis ez csak 107.7, míg Csonka-Magyarorszáé 171.1, Győr vármegyéé 225.5. (Ormos: Hmv. közegészségügye. 5.) Tehát nálunk fokozottabb mértékben kell kifejteni minden orvosi és közegészségügyi tevékenységet, hogy a halálozási arányszám lenyomásával a város vitális indexe, életerejé, fejlődőképessége emelkedjék.

Népművészet.

A hatalmas vízivilággal való körülzárttság egészen sajátos és magábanálló népművészetet őrzött itt meg. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy a vásárhelyi népművészet teljesen független és minden környező befolyástól mentes,

hanem azt, hogy ez a nép a keletről hozott népművészetét mind máig aránylag tisztán megőrizte. Ebben a tényben is a már sokszor említett földrajzi elszigeteltség áll előttünk. Nem egyedül álló dolog ez, hiszen a vizek világában élő hajdani szilaj pásztorokról is tudjuk azt, hogy a honfoglalás óta mitsem változott a viseletük. (Dr. Győrffy István: A szilaj pásztorok.) Tehát nem feltűnő dolog az, hogy a keleti embertípusok mellett pagodaszerűen vagy kozák sapkához hasonlatosan formált kopjafákat találunk itt, azonkívül még sok-sok más vonás árul el mongol, török, perzsa hatást, illetőleg hamisíthatatlan magyar eredetet.

A vásárhelyi népművészet legszebben talán a szűcsök által kidolgozott díszes subákon, a gölöncsérek által készített tálakon, edényeken, továbbá a temetők fejfáin, kopjafáin tanulmányozható.

A nagy subákat, amelyeket a férfiak, a ködmönöket, amelyeket a nők viseltek, szép magyaros motívumok díszítik. Uralkodnaak a rózsás és tulipános díszítések, középen pedig sokszor ott találjuk a magyar címert. A díszek szinte kivétel nélkül kígyó, vagy csavarvonalban futnak és a fekete rojt a kihajló szélén mindég megtalálható. Ezeknek a cifraszűröknek a díszítése azonban nem olyan gazdag, mint pl. a Hajdúságban varottaké.

A vásárhelyi művészi néplélek a kerámiában is szépen kifejeződik. Gölöncsérek a munkájukban az igazi népművészeti motívumokat évezredek tisztaságban tárják elénk. Díszítésük igen különböző, mégis virág, kakas, hal a leggyakoribb motívum. Mint érdekességet említem meg a lyukas tányérokat, a tányér szélén lévő lyukakba szalagot fűztek és a kedves vendéget így kínálták meg tésztával. A mai vásárhelyi kerámia a neves művészek által felállított majolikatelephben csúcsosodik ki. Ezt 1911-ben alapították, benne kizárólag vásárhelyi népművészek dolgoznak. A majolikatelep igazgatójának tapasztalata szerint a népművészethez a nőknek van legnagyobb érzékük. A próbaképpen beállított kislányok 60%-a született tehetség, de ez kizárólag bennszülött vásárhelyiekre jellemző. A vásárhelyi nép lelkében tehát ott szunnyadozik az ősi népművészet.

A nép művészi lelkülete a temetők kopjafáin is egyvényen fejeződik ki. Elég egy pillantást vetni ezekre a régi kopjafákra, amelyek ma már csak fényképeken és múzeumokban

láthatók, még a hozzá nem értő is bizonyos keleti vonásokat vesz rajtuk észre.

A Tisza szabályozása a népművészetre is hatással volt. A szücsmesterség a vizek lecsapolásával, a pusztai élet megszűnésével gyorsan aláhanyatlott. A régi kopjafás temetők helyén ma már utcásorok állnak, a kopjafák nagyrésze pedig tűzbe került. Még talán a kerámiáról mondhatjuk el, hogy a mai napig fenntartotta magát az eredeti tisztaságában, azonban már ebben is van bizonyos nyereszkesedési, üzleti vonás. Így az ősi vásárhelyi népművészet ma már kizárólag a gölöncsérek mukáiban látnak napvilágot. A vásárhelyi művészek által felállított majolikatelep igyekszik is ápolni és az enyészettől megmenteni, de sajnos sokszor közönnyel és meg nem értéssel találkozik. Ennek a folyománya az, hogy a telepen állandó munka nincs, talán a bizonytalan helyzet miatt, a belföldi kereslet igen kevés, az export pedig ötletszerű. Szállításokat szoktak lebonyolítani: Németországba, Angliába, Hollandiába, Svájcba, Tengeren-túlra, Délafrikába, sőt még a kerámia hazájába Japánba is. Mindemellett a telep anyagi gondokkal küzd; nem talál megértést sem a nagyközönség soraiban, sem az állam részéről. Pedig minden támogatást megérdemelne ez az intézmény, amely a tiszta népművészet ápolója és terjesztője.

Gazdasági munkáskérdés.

Mint már eddig is láttuk, a határ bőségesen meg volt áldva a természet minden gazdagságával. Ezt a nagy adottságot, sajnos, nem tudták kellően kihasználni, másfelől a szerencsétlen földosztás miatt a lakosság nagy részének úgy-ahogy nem jutott semmi föld.

A török előtti időt nem is említve, az ezt követő századok gazdasági életét vizsgálva azt tapasztalhatjuk, hogy a lakosság nagy része teljes szegénységben, nyomorban élt. Szűkebb esztendőkből pedig akár hányszor városi vagy egyházi támogatásra szorult.

Az 1731. évi gazdasági összeírás átlag eredményét nézve azt láthatjuk, hogy egy gazdára 5 drb. szarvasmarha, 2 drb. ló, 10 drb. juh és 2 drb. sertés jut. (Szeremlei: IV. 206.) Ezt az eredményt azonban nem szabad jellegzetes képnek venni, mert az eloszlás aránytalan volt. Néhány vagyonos gazda

kezébe volt letéve minden. Fokozódott és jobban kiéleződött ez a gazdasági kép az úrbárium behozatalakor, ugyanis ezután a földhasználási jog még jobban megszorult.

A gazdasági munkáskérdéssel kapcsolatban a XVIII. század gazdálkodás módját érdemes megvizsgálni. Többek között az egykori jelentésekből a következőket olvashatjuk: „gabona eladásból... semmi hasznot sem veszünk.“ (Szeremlei: IV. 208.) Ez a szabályozás előtti állapotokat nagyon szépen jellemzi. Tehát a földművelésen hangsúly nincs. A jó módú gazdának nagy jószágállománya és az ehhez szükséges legelője van. Miből éljen a földnélküli szegény ember? Az egész évre való kenyerét nád-, fű-vágásból, halászatból és rövid nyári munkával szerezte meg, egész télen át pedig alig volt valami munka.

A megélhetéshez szükséges létminimumot azonban mégis megtudta, illetve megtudhatta magának keresni. Ezt láthatjuk a tanácsnak azon rendeletéből, mely kötelezi a munkanélkülieket, hogy a piactérre gyűljenek, mert itt a gazdák könnyebben tudnak velük érintkezni. Tehát a tétlenség is sokban hozzájárult a nyomor kialakulásához. Oláh, rác, tót pásztorok és cselédek, nyári munkaidőben pedig más határból jövő munkások mindenkor kaptak itt munkát.

A birtokkal rendelkezőknek általában mindenkor megvolt az anyagi jólétük, de a földnélkülieket, akik jóval nagyobb számban voltak, egy-egy inséges esztendő a legnagyobb nyomorba döntötte.

A gazdasági munkanélküliség legfőbb oka az volt, hogy a gazdálkodásban semmi okszerűség nem volt, nem tudták a földet kellően kihasználni, megmunkálni, semmi újítást nem vettek fel, az apáik nyomdokain mentek tovább. Ebből következett törvényszerűen mostmár az, hogy a nagymérvű szaporulattal nem tartott lépést a termelés, így a munkanélküliek száma fokozatosan tetemesre növekedett. Lassanként kifejlődött az elégedetlenség, lázongás. Az a szégyenletes egyben szomorú jelenség adódott itt ezen a termékeny, gazdag földön, hogy inségsegéllyel, adakozással kellett a munkások százait megmenteni az elpusztulástól. A rászorulókat segélyezését hivatalosan mindég a város tartotta kezében, habár az egyház is nagy részt vett ki belőle.

A mezőgazdasági munkanélküliség különösen az első világháború után, akkor is a harmincas év körüli gazdasági

válság idején nőtt ijesztően nagygyá. Mezőgazdasági munkanélküli természetesen mindig volt és mindig is lesz, hiszen a mezőgazdálkodásban van egy holt időszak, mikor a hóvaljéggel borított földön nem lehet semmit sem csinálni. Nem is az a feladat itt, hogy ezt megszüntessük, hanem az, hogy nyáron mindenkinek legyen annyi munkaalkalma, hogy a téli szükségletét megtudja szerezni. Azonban az előbb említett ok a termelés és a népszaporulat aránya ma még jobban kiéleződik, úgyhogy a munkanélküliek számában jelentékeny csökkenést nem látunk. Emellett a súlyos kérdés mellett nem szabad pusztá ígéretekkel elmenni. A nincstelenek panasztát tél folyamán meghallgatják, sőt ígéretet is kapnak, azonban mikor kitavasodik elmúlik a baj és ezzel együtt az ígéret is, a következő télen minden kezdődik előlről. Így ezt a kérdést nem lehet megoldani. Munkanélküli segélyekkel tervszerűen nevelték a munkakerülőket, ma már azt látjuk, hogy a munkájuk után kapják a segélyt, de milyen munka ez? Hirtelen a szükséghez mérten elővett alkalmi munka, amelynek el nem végzése sem jelentene nagy hátrányt senkire sem. Így a közület pénze csak a pillanatnyi baj orvoslója, de végleges megoldást nem hoz.

A baj orvoslását gyökeres változtatásokkal kell megoldani. „Ez pedig nem lehet más, mint a mezőgazdasági termelés eddigi rendszerének teljes átszervezése, a földbirtokviszonyok megváltoztatása, a hitbizományok és a kötött birtokrendszer megszüntetésével, telepítéssel, az Alföld csatornázásával és mindazoknak az újításoknak a megvalósításával, amelyek alkalmasak ahhoz, hogy a magyar földön munkát és megélhetést találjanak azok, akiket a magyar sorsuk ehhez a rög-höz köt.” (Föld és Szabadság. 1931. február. A Földmunkások Országos Szövetsége 1930. évi jelentéséből.)

Továbbiak során több évre kidolgozott munkaprogramot kell felállítani, melynek során pl. kiépítenék a vadvizek levezetéséhez szükséges csatornákat, illetve az öntözőcsatornákat, összekötő utakat építenének stb. Így a közület pénzével nemcsak egy falat kenyér jutna a rászoruló kezébe, hanem a város minden polgára hasznát látná ennek. Ha mélyebbre hatolunk a dolgokba és lélektani szempontból nézzük, akkor is azt fogjuk látni, hogy fizikailag nehezebb, de lelkileg nemesítőbb pl. csatornát kubikolni, mint kövek kö-

zül a fűszálakat húzogatni. Nagyon megnehezíti a mezőgazdasági munkanélküliség kérdésének rendezését az, hogy a munkások legnagyobbrészt a belterületen laknak. Márpedig munkaalkalom a távoli földeken van. Felvetődik itt, a kérdés rendezésénél a földbirtokreform, a nincstelenek földhözjuttatása és a telepítés kérdése. A tanyai központok felállítása szintén jelentős lépéssel vinné előre a munkanélküliek létszámának csökkentését.

Az alábbi táblázatban négy év alatt jelentkezett és segélyben részesült munkanélküliek számát mutatom be:

	jelentkezett		részesült		ebből mezőgazd.
	csal. fő	csal. tag	csal. fő	csal. tag	munkás
1930—31	2.472	4.960	2.120	4.240	1.675
1931—32	3.083	6.311	2.504	5.295	2.371
1932—33	3.907	8.283	3.565	6.750	1.794
1933—34	3.173	6.956	2.750	5.777	2.013

Ezek a számok beszélnek. A mai helyzetben a munkanélküliség ellenkezője a munkashiány érezhető. Ez azonban a háború következménye. Háború után ezek az előbb ismertett helyzetek megismétlődhetnek, tehát idejében készülnünk kell annak elhárítására !

Ipar.

Az előzőekben már láttuk, hogy ezen a vidéken már II. Géza királyunk idejében viszonylag elég magas színvonalú háziipar volt. Hivatásszerűen nem foglalkoztak iparral egészen a török időkig. Az „iparos“ csak télen űzte a mesterségét, nyáron pedig mezőgazdasági munkába állott be. A török után az ipar némi fellendülést mutatott, de magyar ember még ekkor sem foglalkozott vele, hanem leginkább német és tót kézben volt. Teljes mértékben a háziipar fedezte a nép közönséges ipari szükségletét. Csupán csak a templomok építésére hoztak német építészeket a városba. (Szeremlei: IV. 297.) A nehezebben előállítható, finom iparcikkeket a környező nagyobb városokból: Szegedről, Gyuláról, Temesvárról szerezték be. A nép nem is érezte az iparosság szükségét, mert mindent elő tudott állítani, amire a mindennapi életben szüksége volt. 1726-ban a megye az írta a helytartó-

tanácsnak, hogy „legfeljebb posztószövőkre lenne szükség, de nem remélhető, hogy ezeknek is elég kerésetök legyen.” (Szeremlei: IV. 304.) Amikor azonban a háborúk által felzaklalt közhangulat lecsillapodott, amikor már a közbiztonság is szilárdabb alapokra helyezkedett, megindult Vásárhely iparosodása is.

Jelen körülmények között a háziipar fejlődésének a lehetősége nincs meg nagy mértékben. Jelentősebb háziiparnak csupán a vessző- és gyékényfonást nevezhetnénk. Továbbá a kispazda sokoldalúsága lehetővé teszi azt, hogy a tél folyamán az egyszerűbb szükségleteit maga állítsa elő.

A tulajdonképpeni ipar fejlesztésében legnagyobb szerepet a céhek játszották. A csizmadia céh, már a XVII. században fennáll, ezután gyors egymásutánban csatlakoznak hozzá a többi céhek is. A céhek munkájára a város, a földesúr, majd a vármegye vigyázott fel. Azonban a céhek a haladó kornak megfelelni nem tudtak, vasgyűrűszerűen fogták körül az egyes iparágakat, növelni, kiterjedni nem engedték, míg végül is felsőbb hatalomnak kellett ebbe a rendszerbe belenyúlni, majd felosztani. A céhek munkásságára azonban az utókornak mindég hálás tisztelettel kell gondolni, mert életüket a vallásosság, család- és hazaszeretet, munkájukat pedig a nagy szakképzettségre valló tökéletességre törekvés jellemezte.

1884-ben a szabad ipar jelszava alatt meghozták az új ipartörvényt, amely egyet jelentett a céli rendszer megszüntetésével. Az ország iparosai bizonyos ellenszenvvel fogadták ezt a rendelkezést. Meg lehet ezt érteni, hiszen egy kiforrott rendszert tört derékba, a kor követelményei miatt. Vásárhely iparosai 1889-ben, vidéken legelőször, megalapították 1200 taggal az Ipartestületet. A több mint 50 éve fennálló ipartestület keretében jelentősebb és országos hírnű iparágak a következők: építőipar, agyagipar, kocsigyártó ipar, kútfúró ipar, bőripar, stb.

Vizsgálva az iparosoknak az iparágak szerinti eloszlását, láthatjuk, hogy arra is a város mezőgazdasági jellege nyomja rá a bélyegét. A kisipar a mezőgazdasági lakosság igényeinek kielégítésére termel. Ennek természetes folyamánya az, hogy az ipar helyzete a lakosság anyagi helyzetétől, vagyis a mindenkori terméseredménytől függ. Ez jellemzi nagyban

az agrárországot. Az összes iparosok száma 1937-ben 1.837. Az iparágak szerinti eloszlás a következő:

Asztalos	Ácsmester	Ács, kő- műves mester	Ártézi, műkút- fúró	Bádogos	Bognár	Borbély fodrász	Cipész	Csizmadi	Daráló- malomár	Építő- mester	Lakatos
83	41	3	16	23	74	148	146	99	22	4	56
Hentes	Kádár	Kályhás	Kárpitos	Kosárfonó	Köcsi- fényező	Kovács	Kőműves- mester	Kötels	Kőszövő	Mészáros	Molnár
4	2	8	8	6	2	163	68	10	5	51	39
Műszerész	Papucscs	Szűfő	Szélmalom	Szűgyártó	Szobafestő	Szűcs	Takács	Tarisznyás	Tálas	Timár	Vendégfog
19	50	45	13	12	27	17	5	22	40	6	38

Az iparosok 50%-áról elmondhatjuk, hogy kizárólag a mezőgazdaság érdekeit szolgálja; a másik 50%-a a városi és tanyai lakosság életét és mindennapi szükségletét elégíti ki. Érdekes a táblázatban az ártézi és mélykútfúró mesterek nagy száma. Nem is ismerik a határban az ihatatlan rossz vizet, hanem majdnem minden nagyobb gazdaságban ott csörge-dezik már az áldott ártézi víz. Még mindég fennáll 13 szélmalom; ez teszi a tanyavilág egyhangúságát romantikussá. Ezenkívül működik még 22 daráló malom; így meg van adva a lehetőség, hogy a tanyavilág lakossága ne a 20–30 km.-re fekvő városi malomba menjen őröltetni saját maga és jószágá szükségletének kielégítésére. Továbbá még a tisztán mezőgazdasági lakosságból élő kovácsok (163), csizmadiák (99), bognárok (74), tarisznyások (22), tálasok (40), szűgyártók (12) nagy száma feltűnő. Gölöncsérek a tálasok és a kályhások csoportjában vannak bevéve (összesen: 48.)

A XVIII. század végén az uradalom fűrészs-, szesz-, olaj-ütő ipartelepét állít fel. Legrégibb ipartelepnek azonban a téglalegetőt vehetjük, ugyanis a város szélén találtak a XIII. századból való téglalegető kemencét. A város altalajában 2–3 m vastagságban húzódó „sárarany” biztos alapot adott nemcsak a gölöncséreknek, hanem a téglalegetők munkájának is. A trianoni megcsonkítás a téglagyárak termelését erősen le-

törte, de még ma is négy nagy és több kisebb telep foglalkozik tégláégetéssel. Igaz, hogy általában csak 20—30 családot tudnak az egyes gyárak foglalkoztatni, de a végleges béke beálltával, így a kereslet megnövekedésével többszörösére fog ez a szám ugrani.

Vásárhely agrárváros lévén, leginkább a malomipar fejlődött ki. A határ búzatermelését 11 nagy malom dolgozza fel. A malmok legnagyobb része gőzerőre van berendezve, de van olaj, fagáz és villanyerővel dolgozó malom is.

Meg kell még emlékezni az 1.200 munkást foglalkoztató Kokron-kötszövő gyárüzemről, mely Európa minden jelentősebb pontjára szállítja gyártmányai „Nor-coc” cégjeggyel. Másik büszkesége a városnak a Kalmár rostagyár. Jobb gazdasági körülmények között ez a gyár is 80—100 munkáscsaládnak adott kenyeret. Gyártmányai (kb. 60 ezer évenként) a világ minden részébe eljutnak.

Ezeknek az ipartelepeknek a továbbfejlesztése fontos érdeke a városnak. Felvetődik itt a nagy kérdés, agrárváros vagyunk, miért ne lehetne itt más mezőgazdasági terményt feldolgozó ipartelep felállítani? A kisgazda sokkal több nyersszóval termelhetne olajos magvú növényeket, zöldségféléket, stb. Itt a termékeny róna közepén fel kell állítani az olajsajtoltót, a konzervgyárat. Ha nem akad olyan, aki önjerejéből meg tudná ezt valósítani, akkor lépjen közbe az állam, mert ha megvalósítják az öntözést ez a kérdés is szükségképpen jelentkezik. Elsősorban a város érdeke, hogy az ipart fejlessze. Hiszen az ipar lényegesen jobban emeli az életszínvonalat, mint a mezőgazdaság. Jelenleg az ipar fejlődésének az akadály a kismérvű fogyasztás és a hihetetlen nagy közteher. Szállítási lehetőségek javításával és adókedvezménnyel kell ezen segíteni.

Budapesten 1845-ben Kossuth Lajos megszervezte az Iparegyesületet. Ennek mintájára Vásárhely tisztes iparosai a kiegyezés évében, 1867 márciusában megalapítják az Iparegyesületet. Az iparosságon kívül tagja lehetett ennek az egyesületnek minden helybeli becsületes, munkaszerető ember. Sokoldalú és áldozatos munkásságot fejtett ki ez az egyesület. Számátalan kiállítást rendezett; sok derék ifjút küldött vidékre vagy külföldre tanulni; 1869-ben már székházat építtetett magának, később pedig a saját keretein be-

lül létrehozta a Gazdasági Egyesületet, mely szintén nélkülözhetetlen és sok gyümölcsöt hozott és ígérő tömörülése ennek az agrár városnak.

Kereskedelem.

A lakosság az iparcikkeit egészen a XVII. századig lehetőleg igyekezett maga előállítani, tehát teljes mértékben a háziiparra támaszkodott. Ebből következik, hogy közvetítő kereskedelemre nem volt szükség. A szükségletét igyekezett közvetlenül a forrásból beszerezni csereárúként. Így értjük meg azt, hogy 1713-ban csak két görög kereskedő él a városban. A gazdasági életben nagy átalakulás természetesen a kereskedelemre is kihatással volt és ezt a mezőgazdálkodás érdekeinek szolgálatába állította be. Városunkban a kereskedelem éppúgy mint az ipar teljes mértékben a mezőgazdaság függvénye. Ezt már az eloszlásból is látjuk, hiszen a kereskedők 47.54%-a tisztán mezőgazdasági terményekkel kereskedik. Nem meglepő ez a nagy szám, mikor tudjuk, hogy a lakosság 85%-a földművelő.

1940 évig az I. fokú iparhatóság összesen 1590 kereskedőt tartott nyilván. Ezek közül tisztán mezőgazdasági javak eladásából él 756. A főbb és jellemzőbb kereskedelmi ágakat alább sorolom fel:

Jószág ker.	Baromfi- tojás ker.	Tol., bőr- ker.	Gabonaker.	Gazdasági eszközök	Zöldség ker.
141	265	26	48	12	148
Gyümölcs ker.	paprika ker.	Tejtermék ker.	Vegyes ker.	Szalócs	Cserep- edény ker.
75	28	13	138	46	43

Közlekedés.

A gazdasági élet egyik fontos irányítója az út. Az út döntően befolyásolja a vidék gazdasági fejlődését és kijelöli annak irányát. Befolyással van a lakosság életszínvonalára, ezzel kapcsolatban kultúrájára stb. Az út kérdés nagy fontossága mindebből világos, ha pedig hozzátesszük azt, hogy

Vásárhely határa 132.255 k. hold és a tanyák világában 23.456 lélek él. akkor nem vitás az út-ügy elsőbbsége.

A XVIII. századbéli térképekről azt olvashatjuk le, hogy az utak általában véve jók. de valószínűleg csak nyáron. A víz fölé kiemelkedő, töltésen futó út is volt néhány a határban. Országút vezetett Szegedre. de a víz ezt az utat július végéig, sőt néha augusztusban is elzárta. így a közlekedést lehetetlenné tette. Rendes körülmények között is több fahídon kellett az útnak átmennie, hogy a rét mocsárvilágát átszelje. A közlekedés és a szállítás terén ebben a korban a vízi járművek játszottak fontos szerepet. Tehát a szabályozás előtt a közlekedésre is rányomta bélyegét a vízi világ.

A mai út-állapotokat véve szemügyre. elmondhatjuk, hogy Vásárhely határa aránylag elég jó helyzetben van. Az állam és törvényhatóság által kiépített műút legnagyobb része kőalappal bíró makadám. A törvényhatóság által kiépített műút hossza 108.683 km, az állami műút hossza 74 km. Ezek mellett a törvényhatóság kezelése alatt van 117.143 km hosszúságú kiépítetlen út. (1940). Ezeket az utakat egymással és a tanyákkal összekötő dülő utak hosszúsága 853 km. Ezek azonban az év jó részén nem használhatók, ugyanis a tavaszi és az őszi nagy esőzések alkalmával itt csak üres kocsival és még így is kerékagyig érő sárban lehet közlekedni. Ki kellene mondani. hogy a dülőutak karbantartása közkötelesség. A város által beszerzendő útgyalú nagymértékben emelni fogja a földutak forgalmi jelentőségét.

Az utak kiépítésénél az elsődleges cél az, hogy a várost bekapcsolják az ország gazdasági vérkeringésébe. Másodlagos, de a város szempontjából ezzel egyenlő értékű cél az, hogy a tanyavilágot az utak segítségével közelebb hozzák a városhoz. mert csak így tud az igazán bekapcsolódni annak életébe. E bekapcsolódás felé való törekvés jellemzi ma már a tanyatelepüléseket. amikor ezek felépítésükben az utakhoz. az összekötő pontokhoz közel igyekeznek lerögzíteni magukat. Eredményes mezőgazdálkodást ugyanis csak a forgalmi utakhoz közel eső ú. n. élő területeken lehet folytatni. Sajnos sok olyan ú. n. holt terület van. amely távol lévén a közlekedési útvonalaktól. nem tud bekapcsolódni a korszerű termelésbe és értékesítésbe.

A műútak, mint a mellékelt térképen látható, (7. ábra) sugárirányban futnak szét a városból, mint központból. Az összekötő utak csak 20 km-en kívül találhatók, mikor már meglehetősen távol kerülnek egymástól a sugarak.

A nagykiterjedésű határ következtében a piac a határ egyes pontjaitól igen nagy távolságban fekszik. A csatolt térképen (7. ábra) rögtön szembe tűnik, hogy a város határának majdnem fele 3 óra járásnál messzebb esik a piactól, ha terhes kocsit és jó utat veszünk alapul. Jelentékenyek azok a részek, amelyek a környező városok piacaihoz közelebb esnek, mint Vásárhely piacához. A közbeeső területek a mi piacainkhoz számítanak, mivel ezek forgalmasabbak és így az értékesítési lehetőségek is nagyobbak. A határ legkeletibb, Komlós—Orosházi úton túl elterülő csücske messzebb esik légvonalban is 50 km-nél; így ez a terület igazán csak közigazgatásilag tartozik Vásárhelyhez, mert népe úgyszólván csak adót fizetni megy be a városba. Termésfeleseit a sokkal közelebb eső Orosháza piacán helyezi el és szükségleteit is onnan szerzi be.

A város vasútforgalmát a személyközlekedés szempontjából a következőkben jellemezhetem. Szeged felé 7, Békéscsaba felé 5, Makó felé 4, Szentes felé 3 szerelvény indult, illetve érkezik onnan. A városnak Budapesttel való kapcsolata elég jó. Egy átszállással el lehet jutni Budapestre Szegeden vagy Szolnokon át. A vasút személyforgalmát a következő számokkal világítom meg:

Személyszállító vonatokra felszáll (személy):

1935: 233.514

1936: 246.122

1937: 255.501.

A vasút személyforgalmát kiegészíti a MÁV autóbusz közlekedése. Vásárhely a Szeged—Csongrád közötti autóbuszjáratba kapcsolódik bele. Nagy jelentőségű a gyors és kényelmes közlekedés szempontjából a MÁVAUT Vásárhely — Budapest közötti közvetlen autóbuszjárata. Ezek a járatok a háborús anyaggazdálkodás miatt jelenleg szünetelnek.

A nagykiterjedésű városnak 3 állomása és 14 vasúti megállója van. A megállók közül jelentősebb: Vásárhelykutas 35 percnnyire és Mártély 19 percnnyire a várostól.

Jövőben megoldásra váró kérdések.

Az előzőekben láttuk, hogy elég sok agrárszociális intézményt élvez már a város közönsége, különösen a gazdatársadalom. Ennek magyarázatát a város törvényhatósági szervezetben kell keresnünk. A törvényhatósági tagok legnagyobbbrészt kiscgazdák, így valóságos „parasztparlament“ áll a város élén. Így azután sikerült kiverekedni és sikeresen keresztül is vinni sok, a gazdatársadalomra nézve üdvös intézkedést. Ezért bátran nézünk szemben a még előttünk álló és a jövőben megoldásra váró sok és fontos kérdéssel, bízva abban, hogy ezek sem maradnak sokáig megoldatlanok. A város sorsát intézők nagyon jól ismerik a szükségleteket és mint eddig is cselekedték a jövőben is igyekeznek azokat kielégíteni.

Az előzőekben itt-ott már kitértem a bajok orvoslására is, most egybefoglalva szeretnék fényt vetni rájuk.

A megoldásra váró kérdésekben fontossági sorrendet nehéz felállítani. Talán az első között kellene segíteni a tanyavilágon. A tanyavilág politikai beszerzése lehetséges, a példák ezt mutatják. Miért ne tudnánk így beszervezni szociális szempontból is? Néhány életerős tanyaközpont a legjobb úton való elindulást jelenti. Beláthatjuk azt, hogy megfelelő számú központ felállítása jó néhány évtizedet vesz igénybe. Addig is valamiképen segíteni kell. A tanya elhagyatott világába az iskola és a mellette lévő olvasóköri szellemi központ élén a tanítóval. Nagy felelősség nyugszik tehát a tanító vállán. Anyagi támogatással meg kellene valósítani azt, hogy a tanító ne csak szellemi, hanem szociális vezetője legyen a gazdáknak. A tanítóknak az elsősegélynyújtásra való kiképzése van olyan fontos, mint a leventeoktatóvá való kiképzés. A központosabb fekvésű iskolákat távbeszélővel kell felszerelni. Ezeknél az iskoláknál ingyenes orvosi tanácsadó működjön munkaszüneti napokon. Rá kell szoktatni a tanyai népet, hogy a legkisebb baj esetén is bizalommal forduljon ide akár tanácsért, akár kezelésért. Ugyan itt lehetne felállítani a közigazgatási kirendeltséget is, továbbá a gazdaszövetkezetnek sem szabadna innen hiányozni. Ezek a központi fekvésű iskolák szolgálnának később alapul a tanyaközpontoknak. Ezért a kiválasztást és a

tervszerű telepítést már most meg kell kezdeni! A központok felállításával a tanyavilág közelebb kerülne gazdaságilag a városhoz, annak gazdasági életébe szorosan bele tudna kapcsolódni.

Megoldásra váró kérdés továbbá a népszaporulat emelése. Sajnos ez ma már az egész országra kiterjedő probléma, ezért ebbe a kormány beavatkozását várjuk.

A magunk erejére támaszkodva kell megoldani a gazdák nevelését. Belterjesebbé kell tenni a gazdálkodást, mert máskülönben mind nehezebbé és nehezebbé válik a gazdák helyzete. Az öntöző csatornák elkészülnek, a gazdákat elő kell készíteni erre. A belterjességet a mai körülmények között emelni úgy, hogy a jövedelem is növekedjen a takarmánytermeléssel és ezzel kapcsolatban az állatállomány bővítésével lehet. Az öntöző csatornák megépítése után pedig a konzerv gyár felállítása elkerülhetetlen. Ismerjük a vásárhelyi gazdát, nehezen hajlik az újítások felé, de ha példát lát és azt kifizetőnek találja, szívesen utánozza és továbbfejleszti azt.

Ezek talán a legfontosabb megoldásra váró kérdések. Ha ezek a jövőben harmonikus egészet képezve kinövik magukat, természetesen nemcsak itt, hanem az egész Alföldön, akkor beszélhetünk úgy testileg-lelkileg, mind gazdaságilag erős Magyarországról, életerős és fejlődőképes nemzetről!

Irodalom.

1. Banner János: Hódmezővásárhely története a honfoglalás koráig. I. rész. 1940.
2. — Békés község területének története a honfoglalás koráig. (1939).
3. — A kopáncsi és a kotacparti neolitikus telepek és a tiszai kultúra. (1939).
4. — A hódmezővásárhelyi városi múzeum régészeti osztályának első öt éve. (1934).
5. — Beszámoló az 1934. évi ásatásokról.
6. — Szeged települése. (Föld és Ember V. évf. 1925.)
7. Dr. Bálint Alajos: A hódmezővásárhelyi éremleletek (Dolgozatok. (1934).
8. Bodnár Béla: Hódmezővásárhely és környékének régi vízrajza. (1928).
9. Bodnár Bertalan: A hódmezővásárhelyi református gimnázium természetrajzi múzeumának a története. (1939).
10. Ébner Sándor: A Bodrogköz lápi községeinek településföldrajzi vázlata. (Föld és Ember II. évf. 1925.)
11. Dr. Gesztelyi Nagy László: Magyar tanya. (1928).
12. — Vizgazdálkodás és öntözés az Alföldön. (1936).
13. — A mezőgazdasági munkáskérdés. (1932).
14. Gál Zoltán: A Tisza szabályozásával kapcsolatos morphologiai változások Hódmezővásárhely környékén. (1931).
15. Dr. Györffy István: A szilaj pásztorok.
16. — Az alföldi tanyák. (Föld és Ember II. évf. 1923.)
17. — Kunhalmok és telephelyek a karczagi határban. (Föld és Ember I. évf. 1921.)
18. — Magyar népi himzések. I. A cifraszűr. (1930).
19. Horger Antal: A magyar nyelvjárások.
20. Kövér Fidéi József: A Hanság földrajza. (1930).
21. vitéz dr. Lengyel Endre: Égetett eszerépedények és lelőhelyük anyagának közettani vizsgálata.
22. Mezőgazdasági Közlöny XII. évf. 1939. 10. szám.
23. Dr. Ormos Pál: Hódmezővásárhely közegészségügye. (Népegészség. 1931. 18—19. sz.)
24. Dr. Reinbach—Dr. Jánkó: Alföldi kis- és középüzemek vagyoni helyzete és jövedelmi eredményei az 1935. évben.
25. Dr. Réthly Antal: Magyarország éghajlata. (1937).

26. Dr. Réthly Antal és Baecsó Nándor: Időjárás-éghajlat és Magyarország éghajlata.
27. Szabó István: A debreceni tanyarendszer kialakulása. (Föld és Ember. IX. évf. 1929.)
28. Szeremlei Samu: Hód-Mező-Vásárhely története I—V. 1900—1913.
29. Dr. Thirrig Gusztáv: A magyar városok statisztikai évkönyve.
30. Tritz Péter: Csonkamagyarország talajtérképe.
31. Trummer Árpád: A tiszántúl öntözése. (1937).
32. Zalotai Elemér: Csongrád vármegye őskori települése. (Dolgozatok. VIII. 1932.)
33. Zsilinszky Mihály: Csongrádmegye története, I—III. 1897. Statisztikai közlemények. II. József császár korabeli térkép. 1:25.000 és 1:75.000 katonai térkép.

TARTALOMJEGYZÉK.

I. BEVEZETÉS.	Oldal.
A táj kiterjedése, határa, vonzásköre. — — — — —	3
A táj felosztása. — — — — —	4
Domborzat. — — — — —	5
Felszíni talajviszonyok. — — — — —	7
Éghajlat. — — — — —	8
Vízrajz. — — — — —	12
Állat- és növényvilág. — — — — —	14
II. VÍZI GAZDÁLKODÁS KORA.	
Az ősember megjelenése a vásárhelyi határban. — —	16
Honfoglalástól a Tisza szabályozásáig. — — — —	17
III. MEZŐGAZDÁLKODÁS KORA.	
Mezőgazdálkodás. — — — — —	23
Öntözés. — — — — —	28
Állattenyésztés. — — — — —	32
Tanyavilág. — — — — —	35
Lakosság. — — — — —	40
Népművészet. — — — — —	46
Gazdasági munkáskérdés. — — — — —	48
Ipar. — — — — —	51
Kereskedelem. — — — — —	55
Közlekedés. — — — — —	55
Jövőben megoldásra váró kérdések. — — — — —	58
Irodalom. — — — — —	60

**Értekezések a m. kir. Ferencz József Tudományegyetem
Földrajzi Intézetéből:**

1. *Para Imre*: Az Olt vízrendszere Háromszék vármegyében. Szeged, 1923.
2. *Dési Daday Dezső*: Adalékok a Tapolcát környező tájnak és Tapolca fejlődésére való befolyásának gazdagságföldrajzi ismertetése. Szeged, 1924.
3. *Kanszky Márton*: Északsarki utazások oka és jelentősége. Szeged, 1926.
4. *Bálint Alajos*: Makó város települési és emberföldrajzi vázlata. Makó, 1926.
5. *Lévay Lajos*: Petrozsény települése. Székelyudvarhely, 1927.
6. *Ürmössyné, Nagy Júlia*: Gödöllő emberföldrajzi leírása. Szeged, 1927.
7. *Kövér Fidél József*: A Hanság földrajza. Szeged, 1930.
8. *Wagner Richárd*: A Magyar Alföld szélviszonyai. Szeged, 1931.
9. *Scheffer Gizella*: Orosháza földrajza. Szeged, 1933.
10. *Hubai Imre*: Gyula földrajza. Szeged, 1934.
11. *Holló Katalin*: Tata és környékének földrajza. Szeged, 1935.
12. *Szell Márta*: Zákány, tanulmány a szegedi tanyai nép életéből. Szeged, 1936.
13. *Hammer Gyula*: Győr, városföldrajzi tanulmány. Győr, 1936.
14. *Szemery Magdolna*: Kelet-Magyarország légnedvességi viszonyai. Budapest, 1936.
15. *Völgyi József*: Szigetköz. Győr, 1937.
16. *Emresz Károly*: A Tapolcai medence. Szeged, 1937.
17. *Bokor István*: Móradomb és környéke, tanulmány a szegedi tanyavilágból. Szeged, 1936.
18. *Halász Szabó Anna*: A Tisza völgye Csongrád—Szeged között. Mindszent, 1937.
19. *Mikszáth Gyula*: Diósjenő és környékének földrajzi viszonyai. Győr, 1937.
20. *Bóna Imre*: Csepelsziget. Szeged, 1937.
21. *Horváth Miklós*: A Tisza—Zagyva—Tarna-köz tájrajza. Szeged, 1938.
22. *Mészáros Olga*: Kunhalom. Szeged, 1938.
23. *Barcsai Tibor*: Kővágóórs és környéke. Szeged, 1939.
24. *Várady Irén*: Kárpátalja csapadékviszonyai. Szeged, 1939.
25. *Kovács Eszter*: Pápa. Földrajzi tanulmány. Szeged, 1939.
26. *Jautz M. Flamina nővér*: Budakeszi. Földrajzi tanulmány. Szeged, 1939.

**Értekezések a m. kir. Horthy Miklós Tudományegyetem
Földrajzi Intézetéből:**

27. *Udvarhelyi Károly*: Európa földrajza az iskolában. Szeged, 1940.
28. *Bánkúti Ferenc*: Sátoraljaújhely földrajza. Szeged, 1941.
29. *Ladócsy Károly*: Kaposvár földrajza. Budapest, 1942.
30. *Benézúr Béla Lajos*: Békésszentandrás természeti települési és társadalmi viszonyai. Szeged, 1936.
1. (31) *Karakasevich Károly*: A Maros—Tisza-szög földrajza. Szeged, 1942.